

Žiemgala

kryžiaus karų
laikotarpiu

Tomas Baranauskas

Žiengala
kryžiaus karų
laikotarpiu

Ex Arte | Vilnius 2022

Recenzavo

dr. Ernestas Vasiliauskas

dr. Gintautas Zabiela

Dizaineris

Donaldas Andziulis

Maketuotojai

Anatolijus Kostrovas, Birutė Vilutienė

Kalbos redaktorė

Simona Merkinaitė

ISBN 978-609-8010-50-3

Turinys

Žiemgala iki kryžiaus žygių pradžios	5
Rygos įkūrimas – lūžis Žiemgalos istorijoje	13
Vakarų Žiemgalos kunigaikštis Viestartas	16
Vokiečių nukariauta Žiemgala 1251–1259 metais	28
1259–1272 m. žiemgalių sukilimas	33
Žiemgala antrą kartą vokiečių valdžioje 1272–1279 metais	37
1279–1290 m. Žiemgalos karas	43
Lietuvos ir Latvijos pasienio situacijos susiklostymas	63
Pabaigos žodis	66
Nuorodos	68
Panaudoti šaltiniai ir literatūra	75
Priedas. Normundas Jerumas. Kryžiuočių pėdsakais po Vakarų Žiemgalos piliakalnių	78

Lielupės vaizdas nuo Mežuošnės piliakalnio. T. Baranausko nuotr.

Žiemgala iki kryžiaus žygių pradžios

Žiemgala – tai kraštas, apimantis Vidurio Lietuvos žemumos šiaurinę dalį ir Vidurio Latvijos žemumos pietinę dalį (Žiemgalos žemumą). I–II a. ši kraštą ir aplinkines žemes užliejo didžiosios aisčių migracijos banga. Tuo metu čia apsigyveno aistišką Pilkapių kultūrą palikusios gentys¹. V a. ši kultūra skilo į žemaičių, žiemgalių, latgalių ir sėlių kultūras², tad šios gentys kilmės požiūriu buvo giminingiausios. Žiemgalių žemės užėmė Mūšos–Lielupės baseiną (viduramžiais ši upė vadinta tiesiog „Žiemgalių upe“ – „Semegaller A“³).

Žiemgaliai buvo viena iš labiausiai į šiaurę nutolusių aisčių (baltų) genčių, o tai, kaip manoma, nulėmė ir jų šalies pavadinimą – Žiemgala – „Žiemų galas“, tai yra „Šiaurinis kraštas“⁴. Ši interpretacija vyrauja kalbininkų darbuose, bet pasitaiko ir kitokių aiškinimų: kai kurie tyrinėtojai (daugiausia istorikai) autentiškesniu pavadinimu laiko latvių *Zemgale*, kuri kildina nuo žodžio *žemas* (latvių *zems*), todėl taip pat ir lietuviškai rašo Žemgala⁵. Bet greičiausiai latvišką krašto pavadinimą bus paveikusi vokiška jo forma *Semgallen*, vartota daug šimtmečių⁶. Dar viena hipotezė kildina žiemgalius („žeimgalius“) iš kokio nors upės vardo su šaknimi *Žeim*-⁷ ar net konkrečiai Žeimenos (anksčiau gal Žeimės) upės Rytų Lietuvoje⁸, nors toks kildinimas prieštarauja archeologiniams duomenims.

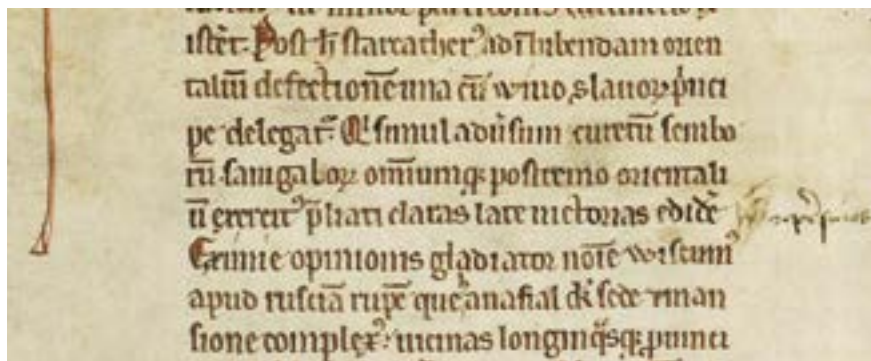
Žiemgaliai kalbėjo atskira kalba, giminiška dabartinėms latvių ir lietuvių kalboms. Nedaug šiandien apie ją žinome: viskas, kas iš jos liko – keli vietovardžiai bei asmenvardžiai rašytiniuose šaltiniuose ir galbūt kai kurie pėdsakai dabar žiemgalių gyventoje teritorijoje žinomose latvių ir lietuvių tarmėse. Tik pradėjus tyrinėti šias žiemgalių kalbos liekanas, teigta, kad kai kurios šios kalbos ypatybės buvo artimesnės latvių kalbai⁹,

tačiau vėlesni tyrinėjimai vedė prie išvados, kad daugiau panašumo pastebima su lietuvių ir prūsų kalbomis¹⁰. Bet kuriuo atveju 1413 m. per Kuršą, Žiemgalą ir Latgalą keliavęs riteris Žiliberas de Lanua (*Ghillebert de Lannoy*) aiškiai skyrė vieną nuo kitos kuršių, žiemgalių ir latvių kalbas¹¹.

Žiemgalių istorijos pradžia slypi skandinavų sagose, pasakojančiose legendas apie vikingų laikus (IX–XI a.). Daugiausia tokių legendų mus pasiekė perpasakotos XIII a. pradžios danų istoriko Sakso Gramatiko, kuris žiemgalius dažniausiai vadino „helespontiečių“ vardu. Taip atsitiko todėl, kad viduramžiais lotyniškas žiemgalių pavadinimas – *semigalli* – to meto kronikų autoriams atrodė prasidedantis lotynišku priešdėliu „semi-“, kuris reiškia „pusiau“. Tad *semigalli* jiems skambėjo kaip „pusiau gālai“, o gālais buvo vadinamos keltų gentys, iki Romos imperijos užkariavimų viešpatavusios didelėje Europos dalyje. Dalis jų (vadinamieji galatai) dar III a. pr. Kr. persikėlė per Helespontą ir įsikūrė Mažajoje Azijoje (dabartinėje Turkijoje) – būtent su jais kai kurie XIII a. autoriai, įskaitant ir Saksą Gramatiką, ir bandė susieti žiemgalius („semigalus“, arba „pusiau gālus“). Tad žiemgalių pavadinimas „helespontiečiais“ atspindėjo Sakso Gramatiko įsivaizdavimą apie jų kilmę.

Kalbėdamas apie šiuos žiemgalius-„helespontiečius“, Saksas Gramatikas įterpė juos į pasakojimą apie IV a. antroje pusėje Rytų Europoje valdžiusį galingą gotų karalių Hermanariką. Šis, kaip žinome iš dar VI a. rašiusio gotų istoriko Jordano, „savo sumanumu ir narsa“ buvo pajungęs savo valdžiai ir aisčius¹⁹. Saksas Gramatikas, pateikdamas savo legendos versiją, tuos aisčius gana tikroviškai susiejo su kuršiais ir sembais, o „helespontiečiams“, taigi, žiemgaliams, priskyrė kaltę už Hermanariko nužudymą. Senesniame Jordano pasakojime apie Hermanariką valdovo žudikų vaidmuo teko rosomonams – mažai žinomi, greičiausiai germanų, genčiai, tad žiemgalių įterpimas į šią istoriją tėra Sakso Gramatiko išmonė¹³.

Seniausia autentiška legenda apie žiemgalius-„helespontiečius“ Sakso siejama su garsiu pusiau legendiniu danų vikingų vadu Ragnarų Lotbroku, gyvenusiu IX a. pirmoje pusėje ir žuvusiu 845 m. per Paryžiaus apgultį¹⁴. Anot jo, po ilgų kovų Ragnaras sutriuškino ir nukovė

Starkado įveiktų kuršių, sembų ir žiemgalių (*Curetum, Semborum, Samgalorum*) paminėjimas Sakso Gramatiko „Gesta Danorum“ – vienintelis žiemgalių paminėjimas šiame veikalė. Kitose vietose jie vadinami „helespontiečiais“. Lassingo fragmentas (1275 m.), Danijos karališkoji biblioteka (NKS 570 2°)

„helespontiečių“ karalių Dianą, kurio įpėdiniu liko jo sūnus Daksonas¹⁵. Pastarasis pabėgo pas Rusios kunigaikštį, kuris buvo jo dėdė iš motinos pusės. Tačiau Ragnaras sumušė Daksoną ir Rusios kunigaikštį bei išsireikalavo iš Daksono kontribuciją. Greičiausiai iš karto po šios pergalės, grįždamas į Daniją, Ragnaras pakeliui užpuolė ir kuršius bei sembus, kurie „sutiko jį kaip nugalėtoją“ ir išsipirko nuo jo niokojimų¹⁶.

Kovą su „helespontiečiais“ Saksas Gramatikas siejo ir su Hadingu bei jo sūnumi Frodžiu. Hadingas atitinka IX a. 6 dešimtmetyje Vakarų Europoje žinomą vikingų vadą Hastingą. Hadingo (o gal ir Frodžio) žygis prieš kuršius ir „helespontiečius“ greičiausiai yra tas pats danų žygis, kurį 853 m. mini Rimbertas „Šv. Anskaro gyvenime“. Rimbertas rašė, kad danai nesėkmingai puolė Kuršą ir prarado jame daug aukso, kurį buvo pasigrobę kažkur kitur. Kur? Tai paaiškintų Sakso Gramatiko pasakojimas apie tai, kaip Hadingas puolė „helespontiečius“, sukėlė gaisrą „helespontiečių“ karaliaus Andvano valdomoje Dauguvos pilyje, ją užėmė ir sučiupo Andvaną, kuris turėjo išsipirkti aukso. Dauguvos miestas tyrinėtojų siejamas su Daugmalės piliakalniu prie Dauguvos¹⁷.

Ragnaras Lotbrokas ir jo sūnūs Ivaras bei Ubba garbina stabus. XV a. miniatiūra Britų bibliotekos Harley kolekcijoje (MS 2278, fol. 39r)

Po šių IX a. vidurio kovų nusistovėjo taikesni žiemgalių santykiai su skandinavais, kuriems Dauguvos upė buvo svarbus prekybos kelias į Rusiją ir Konstantinopolį. Daugmalės miestas suklestėjo X–XI a. Čia stovėjo didelė galinga pilis (iki mūsų dienų išlikusio piliakalnio aikštelė – 3 800 kv. m dydžio), kurios papėdėje apie 2 hektarų plotą užėmė iš Dauguvos prekybos praturtėjęs miestas, o ties Varžupytės ir Dauguvos santaka įrengtas uostas¹⁸. Tai buvo pagrindinis

prekybos centras Dauguvos žemupyje ir visoje Žiemgaloje. Joje kūrėsi ir skandinavai. X a. vykusį danų kolonijų kūrimą Prūsijoje, Žiemgaloje ir Kareloje mini danų Rijos analai¹⁹.

Naujas žiemgalių santykių su skandinavais etapas prasidėjo XI a. Ingvaro sagoje sakoma, kad Švedijos karalius Olafas Skiotkonungas pasiuntė savo sūnų Anundą ir sagos herojų Ingvarą pas žiemgalius (*Seimgaler*) išreikalauti duoklės Švedijai²⁰. Šis pasakojimas nėra tikslus, nes Ingvaro saga nurodo, kad Ingvaras žuvo kelionėje į Rytų šalis 1041 m., būdamas 25 metų, taigi, turėjo gimti 1016 m. ir iki Olafo mirties (apie 1021–1022) jokiuose žygiuose negalėjo dalyvauti dėl jauno amžiaus. Iš tikrųjų Ingvaras, matyt, dalyvavo paties Švedijos karaliaus Anundo Jokūbo (1022–1050), Olafo sūnaus ir įpėdinio, žygyje, kuris įvyko apie 1035 m. Kariuomenei pasirodžius, žiemgaliai sušaukė susirinkimą, kuriame turėjo apsispręsti, ar sutinka mokėti duoklę švedams. Ingvaras pasižymėjo iškalba ir įtikino žiemgalių kunigaikštį bei kitus vadus nespriešinti ir gera valia mokėti Švedijai duoklę. Tik trys žiemgalių vadai tam pasipriešino ir stojo į kovą su švedais, bet buvo jų sumušti.

Šis įvykis buvo svarbus posūkis Žiemgalos gyvenime, nes nuo to laiko nusistovėjo nuolatiniai prekybos santykiai tarp Žiemgalos ir Švedi-

jos, apie kuriuos liudija trys Švedijoje iki šiol išlikę XI a. akmenys su runų įrašais, pastatyti pirklių, prekiausių su žiemgaliais, atminimui: pirkliui Torsteinui – Grionstoje, Svenui – Mervaloje ir Audarui – Giokstene. Taip pat žinoma to paties meto varinė svarstyklių dėžutė, aptikta Sigtunoje, ant kurios runomis parašyta, kad šios svarstyklės gautos iš žiemgalio (*simskum mani*). Aiškiausiai Žiemgalos vardas užrašytas Mervalos akmenyje (𐌹𐌿𐌸𐌸𐌹𐌸, *Simkala*; tarta galbūt *Sæimgala*), kituose akmenyse jis skaitomas hipotetiškai. Vis dėlto, jeigu šie skaitymai – teisingi, galima sakyti, kad nė vienos kitos baltų ar Rytų Pabaltijo genties prekybiniai ryšiai su Švedija nebuvo tiek kartų paliudyti XI a. švedų runų įrašuose²¹.

XII a. pradžioje primesti savo valdžią Pabaltijo gentims siekė ir Rusios kunigaikščiai, ne tik žiemgalius, bet ir lietuvius, latgalius, lyvius ir

Mervalos akmuo su runų įrašu: „Sigrid pastatydino šį akmenį Svenui, savo vyrui. Jis dažnai buriavo į Žiemgalą prabangiu laivu aplink Domisnesą.“
Bengto A. Lundbergo 1985 m. nuotr., CC BY Riksantikvarieämbetet

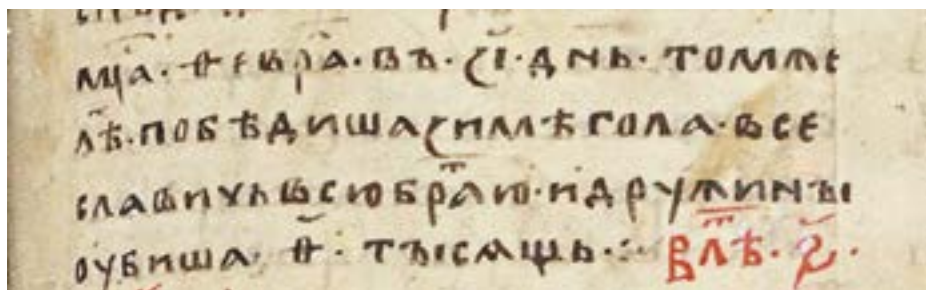
Senųjų laikų pasakojimo pranešimas apie Polocko kunigaikščių mūšį su žiemgaliais 1107 m. pradžioje. Iliustruotas nuorašas Radvilų metraštyje (XV a.), Rusijos nacionalinė biblioteka

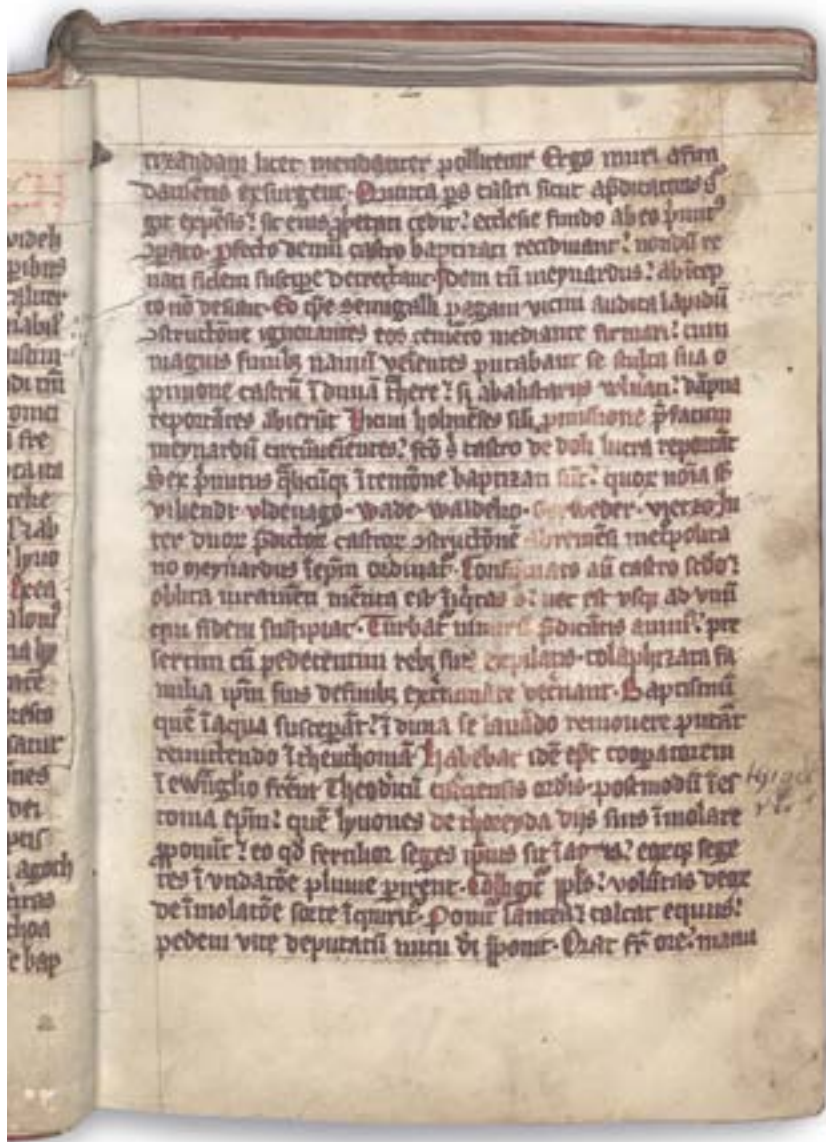
Sigtunos svarstyklių dėžutė su runų įrašu.
Otto von Friesen 1912 m. straipsnio
ilustracija

net kuršius laikę savo duoklinin-
kais²². Praktiškai šias pretenzijas
įgyvendinti bandė Polocko kuni-
gaikščiai Veslavičiai. 1107 m. pra-
džioje, sutelkę didžiulę kariuome-
nę, jie surengė karo žygį į Žiemgalą,
bet patyrė joje skaudų pralaimėji-
mą: žiemgaliai sumušė jų kariaunas.
Anot Kijevo metraštininko Nes-
toro, žuvo net 9 000 rusėnų²³.

Nežinia, ar po to Polocko kuni-
gaikščiai dar bandė primesti savo
valdžią žiemgaliams, bet aišku viena: lyvių žemes į šiaurę nuo Daugu-
vos jie kontroliavo iki XII a. 9 dešimtmečio. Pietiniame Dauguvos kran-
te stovėjusi Daugmalė atsidūrė Polocko, kuriam žiemgaliai nenorėjo
paklusti, valdų paribyje. Tai sunkino žiemgaliams prekybą Dauguva ir
XII a. Daugmalės reikšmė pastebimai sumenko²⁴.

Senųjų laikų pasakojimo pranešimas apie Polocko kunigaikščių mūšį su žiemgaliais
1107 m. pradžioje. Nuorašas Laurentijaus metraštyje (1377 m.), Rusijos nacionalinė
biblioteka (F.n.IV.2. F. 550, inv. 219, lap. 95)

Tandem licet mendocaret pollicetur Ergo muri asiam
 dantes resurgunt. Quarta po castri sicut asportatus
 got tepens? sic eius petan cedur? ecclesie fundo ab eo punit
 ppario. pfecto demul castro baptizati recedunt? nonnulli re
 non fidem suscipere decretaur. Idem tñ meynardus? abiep
 to no desine. Ed tñ semigall pagam vicini audita lapidū
 structione ignitantes eos cenere mediante firmam? cum
 magis sumis nānū videntes putabatur se sula sua o
 pnone castri Tonia hēre? si abahaturis vīnan? dāpna
 reportares abicrūt. Nam holuēto sū pmissione pstantū
 meynardū circūficiētes? sed i castro de dolū lucra reportat
 det pūnus sūciq; i remōne baptizati sūt. quor noia s
 vilenādi videnago - wade - waldeho - G. woder - wero ju
 ter duor pūchos castro structione abrenēt metpōlita
 no meynardus sepm ordinat. Constatūto aū castro sēbo?
 oblitā irāntem mētia est pgras s; nec est usq; ad vni
 epū fidem suscipiat. Turbat tūmū pūciūto amū? pre
 ferim tū pedētentiū reb; sūe cepilāto colāpūziam fa
 milia ipm sūis desūm; exānāte vōnānt. Baptisimū
 quē i aqua suscipiūt? i dūna se inūldo remouere putāt
 remittēdo i cheuchomā. Habebat idē tñ coopāntem
 i ewāglio sēnt Theodūū cūāntis ardiū postmodū ier
 roma tpm? quē i huones de thoreyda vīs sūis imolare
 pponit? eo qd ferulūto seges ipius sit i ar?ia? eneg; sege
 res i vndatōe plūme pūgent. Edhūgē plō? volūris deat
 de imolatōe sacre iquirūt. Pōnit lāntē i calcat equus?
 pedem vitē deputatū mūri dī sponit. Quat sē ore? manu

Henriko Latvio Livonijos kronikos seniausio nuorašo – Zamoiskio kodekso (XIV a. pr.) – puslapis su pasakojimu apie žiemgalių bandymą sugriauti Iškškilės pilį (Biblioteka Narodowa, Biblioteka Ordynacji Zamojskiej w Warszawie, Rps BOZ 25, lap. 1v)

Rygos įkūrimas – lūžis Žiemgalos istorijoje

Lemiamą smūgį žiemgalių prekybai smogė apie 1180 m. Dauguvos žemupyje pasirodę vokiečių pirkliai. Su pirkliais į Livoniją atvyko misionierius Meinhardas. 1184 m., gavęs Polocko kunigaikščio Vladimiro leidimą, jis Ikškilėje pastatė pirmąją bažnyčią ir pakrikštijo pirmuosius lyvius.

Kitais metais, pasinaudodamas lietuvių antpuoliu, jis įtikino vietinius lyvius, kad jiems reikėtų pasistatyti mūrinę pilį, o jis galės jiems padėti. Už tai lyviai, jau kaip visa bendruomenė, sutiko priimti krikštą. Ikškilės lyvių pavyzdžiu netrukus pasekė ir gretima Holmės (Salaspilio) lyvių bendruomenė, kuriai taip pat buvo pastatyta mūro pilis. Pakvietęs Gotlando mūrininkus, Meinhardas pastatė šias pilis. Tokių šiuose kraštuose dar nematytų mūro pilių saugomos katalikiškos bendruomenės sukūrimas leido Meinhardui pretenduoti į vyskupo titulą, tad 1186 m. Brėmeno arkivyskupas Hartvigas II išventino jį Ikškilės vyskupu²⁵ (galutinai jį patvirtino popiežius Klemensas III 1188 m. spalio 1 d. bule²⁶). Visa tai vyko žiemgalių Daugmalės kaimynystėje, kitapus Dauguvos.

Kadangi ši vokiečių valdoma teritorija iš pat pradžių buvo susijusi ir su aktyvia vokiečių pirklių prekybine veikla, kuri kenkė žiemgalių prekybiniam interesams, žiemgaliai, suprantama, bandė pasipriešinti. Jie iškart puolė statomą ar ką tik pastatytą Ikškilės pilį, bet nesėkmingai. Vokiečiai vėliau pasakojo anekdotinį pasakojimą, kad žiemgaliai, neišmanydami, kad pilies akmenys suklijuoti kalkėmis, norėję užmesti virves ant pilies sienų ir nutempti jas į Dauguvą²⁷. Iš tiesų tai – klaidžiojantis pramanytas siužetas, kuris pasakojamas ne apie vieną pilį²⁸. Pavyzdžiui,

Ikšķilės bažnyčios griuvėsiai, XII a. Wikipedia.org nuotr.

kuršiams vėlesnėje legendoje buvo priskiriamas bandymas tokiu pačiu būdu nugriauti Arensburgo (Kuresarės) pilį Saremos saloje²⁹.

Pirmiesiems dviem Ikšķilės vyskupams, Meinhardui ir Bertoldui, dar sunkiai sekėsi įsitvirtinti savo vyskupystėje dėl lyvių pasipriešinimo. Bertoldas 1198 m. į savo vyskupystę galėjo įžengti tik su kariuomene, bet žuvo mūšyje. Tačiau 1200 m. su nauja kariuomene į Livoniją atvykęs trečiasis vyskupas Albertas viską suėmė į savo rankas. Jis pasitikė-

jo tik grubia karine jėga ir daugiausia laiko leido Vokietijoje, rinkdamas karius kryžiaus žygiams.

Livonijoje Albertas iš karto pradėjo permainas. Pirmiausia jis nusprendė įkurti vokišką Rygos miestą ir priverstė lyvius paskirti jam vietą. Savo pagrindiniu talkininku pasirinkęs ne mažiau karingai nusiteikusių misionierių Teoderiką Turaidietį, Albertas pasiuntė jį pas popiežių Inocentą III su prašymu organizuoti kryžiaus žygį prieš Padauguvio pagonis ir uždrausti prekybos tikslais lankytis Žiemgalos uoste, kuris buvo įrengtas ties Liepupės žiotimis³⁰. Popiežius patenkino šį prašymą³¹. 1201 m., grįžęs su nauja kryžininkų kariuomene, vyskupas Albertas įkūrė Rygos miestą ir perkėlė į jį savo vyskupystės centrą. 1202 m. Teoderikas Turaidietis, Diunamiundės (Daugavgrėvos) cistersų vienuolyno abatas, kovai su pagonimis įsteigė Kalavijuočių ordiną³².

1225 m. Rygos vyskupo Alberto antspaudas (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zb. dok. perg. nr. 4493)

Vakarų Žiemgalos kunigaikštis Viestartas

Nustumti nuo Dauguvos upės ir praradę galimybę prekiauti per Žiemgalos uostą, žiemgaliai suprato, kad susidūrė su jėga, kuriai veiksmingai pasipriešinti negali. Žiemgaloje sustiprėjo susitaikymo su Livonijos vokiečiais nuotaikos. Juo labiau kad žiemgaliai tuo metu pajuto ir pavojų dėl naujai susikūrusios Lietuvos valstybės pastangų įtraukti Žiemgalą į savo įtakos sferą. 1201–1202 m. žiemą Žiemgala vos išvengė lietuvių antpuolio. Lietuviai sudarė trumpalaikę taiką

Žiemgala apie 1200 m. Sudarė T. Baranauskas

Viestartas. Dail. Artūras Slapšys

Žvelgaitis. Dail. Artūras Slapšys

su Ryga ir bandė Žiemgalą pulti iš Dauguvos pusės – žygį nutraukė tik žinia, kad Polocko kunigaikštis Vladimiras įsiveržė į Lietuvą³³.

Tuo metu kaip Žiemgalos politinis centras iškilo Tervetė. Jos kunigaikštis Viestartas suvienijo Vakarų Žiemgalos žemes ir tapo galingiausiu XIII a. pirmos pusės žiemgalių kunigaikščiu. Iš pradžių jis nusprendė teikti pirmenybę kovoms su Lietuva, o su Rygos vokiečių kolonija palaikyti draugiškus santykius. 1202 m. žiemgaliai paskutinį kartą pabandė užimti Holmės pilį, bet, patyrę nesėkmę, sudarė su Ryga taikos ir draugystės sutartį³⁴. Ta „draugystė“, tiesa, buvo labai nelygiateisė, nes sprendimas dėl Žiemgalos uosto blokados liko galioti, ir 1203 m. rygiečiai net panaudojo karinę jėgą prieš jo nepaisyti bandžiusius pirkliaus³⁵.

Viestarto karas su Lietuva užsitęsė aštuonerius metus (1201–1208). Dramatiškiausias šio karo epizodas nutiko 1205 m. kovo mėnesį, lietuvių žygio į Estiją metu, kai Viestartas įkalbėjo Rygos vokiečius bendromis jėgomis užpulti grįžtančius lietuvius.

Lietuva šiam žygiui sutelkė beveik 2 000 raitelių kariuomenę, kuri turėjo pulti Pietų Estiją. Šiai kariuomenei žygiuojant pro Rygą, nuo jos atsiskyres Žvelgaitis su draugais užsuko į miestą ir buvo priimtas rygiečių. Anot įvykį aprašiusio Henriko Latvio, Žvelgaitis buvo turtingas ir galingas žmogus, kuris gyrėsi saviškiams, kad grįždamas sugriaus Rygą.

Lietuviams pasitraukus, žiemgalių kunigaikštis Viestartas įtikino rygiečius ir kalavijuočius surengti pasalą iš Estijos su belaisviais grįžtantiems lietuviams. Prie Ruopažių įvykusiame mūšyje lietuvių kariuomenė buvo sumušta jungtinių žiemgalių ir vokiečių pajėgų. Žvelgaitį, sėdintį rogėse, ietimi nudūrė Rygos vyskupo tarnas Teodorikas Šilingas, o žiemgaliai, nukirtę jo galvą, išsivežė ją į Žiemgalą³⁶. Ruopažių mūšis buvo pirmas skaudus lietuvių pralaimėjimas Livonijoje³⁷.

Viestarto siekį palaikyti ir išsaugoti sąjunginius ryšius su Ryga rodo ir tai, kad 1206 m. jis su 3 000 karių atėjo į pagalbą rygiečiams, surengusiems žygį prieš sukilusius Turaidos lyvius³⁸.

Už tai Viestartas tikėjosi vokiečių pagalbos ir savo kovoms su Lietuva. 1208 m. vasarą jis, keršydamas

Žiemgalių karys. Rekonstrukcija G. Eliaso istorijos ir meno muziejuje Jelgavoje. T. Baranausko nuotr.

lietuviams už Žiemgalos puldinėjimus, pasikvietė į pagalbą rygiečius bei Kalavijuočių ordino riterius ir surengė žygį į Lietuvą, bet joje patyrė triuškinantį pralaimėjimą. Atsakomojo lietuvių žygio į Žiemgalą metu buvo sumušti ir lietuviai³⁹. Vokiečių pagalba Viestartui pasirodė ne tokia veiksminga, kokios jis tikėjosi. Vokiečiai irgi buvo nepatenkinti bendradarbiavimu su Viestartu ir nusprendė niekada „nesikauti su vienais pagonimis prieš kitus“⁴⁰. Be to, vokiečių ekspansija ėmė kelti grėsmę ir Žiemgalai, nes dar 1208 m. pradžioje Rygos vyskupo ir kalavijuočių pajėgos užėmė Sėlpilį⁴¹ ir įžengė į žemes, esančias į pietus nuo Dauguvos, kurių iki šiol stengėsi neliesti. Tad po audringų 1208 m. įvykių Viestarto ir Rygos santykiai nutrūko. Nuo to laiko nieko nebegirdėti ir apie karą tarp Lietuvos ir Žiemgalos.

Pirmas lietuvių ir žiemgalių suartėjimo požymis pasirodė 1210 m. vasarą, kai ir vieni, ir kiti sutiko prisijungti prie kuršių ir lyvių suburtos sąjungos prieš Rygos vokiečius. Tiesa, sudarius šią sąjungą, karo veiksmų ėmėsi tik kuršiai ir lietuviai: pirmieji puolė Rygą, antrieji – Kuoknesę, tačiau abu žygiai baigėsi nesėkme⁴². Apie kokius nors žiemgalių veiksmus šaltiniai tyli.

Lūžis žiemgalių ir lietuvių santykiuose įvyko 1219 m. Dar 1218 m. Rygos vyskupas Albertas pirmuoju Sėlos vyskupu išventino abatą Bernhardą iš Lipės (1218–1224). Iš kilo tiesioginės vokiečių ekspansijos į Žiemgalą grėsmė⁴³. Tuo tarpu Lietuvoje į valdžią buvo neseniai atėjęs Živinbutas, kuris ir susitarė dėl ilgalaikės taikos su Viestartu. 1218–1219 m. žiemą Viestartas jau leido lietuviams per Žiemgalą žygiuoti į Estiją⁴⁴.

Priešiškus Žiemgalai veiksmus netruko pradėti ir vyskupas Albertas. 1219 m. vasarą jam pasidavė ir krikštijosi Mežuotnės žiemgaliai, prašydami apsaugos nuo lietuvių ir Viestarto vadovaujamų žiemgalių. Rygos vyskupas Albertas su kryžininkų kariuomene, kurioje tuo metu dalyvavo ir Saksonijos Anhalto hercogas Albertas, atvyko prie Mežuotnės. Čia pakrikštiję 300 žiemgalių šeimų, vokiečiai paliko pilyje savo įgulą⁴⁵. Pilyje buvo paskirta vieta Sėlos ir Žiemgalos vyskupo Bernhardo iš Lipės katedros bažnyčiai. Matyt, tada vyskupas Albertas ir nustatė Sėlos ir

Žiemgalė prie Mežutnės pilies. Dail. Cao Viet Nguyen, © Rundales novada dome

Žiemgalos vyskupystės ribas, kurias 1219 m. spalio 25 d. patvirtino popiežius Honorijus III⁴⁶.

Tuo tarpu Viestartas, išgirdęs apie Mežutnės pasidavimą Rygos vyskupui ir krikštą, surinko savo kariuomenę ir puolė Mežutnę, tačiau pilies paimti jam nepavyko. Tuomet jis blokavo Mežutnės įgulos susisiekimą su Ryga Lielupe ir sutrukdė į Mežutnę atvykti pastiprinimui. Tai privertė vokiečius pasitraukti, o Mežutnės gyventojai atsimetė nuo krikščionybės ir pasidavė Viestarto valdžiai. Viestarto suvienyti žiemgaliai sudarė sąjungą su Lietuva ir kuršiais bei surengė antpuolį į Livoniją (puolė Holmo pilies apylinkes)⁴⁷.

1220 m. vasarį Rygos vyskupo Alberto, Kalavijuočių ordino magistro Folkvino ir Saksonijos hercogo Alberto vadovaujama kariuomenė surengė antrą žygį prieš Mežutnę ir apgulė pilį. Viestartas bandė padėti

Mežuotnės pilies užpuolimas. Dail. Cao Viet Nguyen, © Rundales novada dome

pilies gynėjams, atsivedęs į pagalbą ir lietuvius, tačiau lietuviai atsisakė kovoti, motyvuodami nenoru laužyti su Livonija sudarytą taiką. Po atkaklių kovų Mežuotnė buvo paimta ir sudeginta, o jos gyventojai vėl priėmė krikštą⁴⁸.

Sėlos ir Žiemgalos vyskupas Bernhardas iš Lipės ėmėsi čia kurti bažnytinę organizaciją, suaktyvino krikščionybės platinimo misijų darbą krašte, pasitelkdamas į pagalbą ir cistersų vienuolius⁴⁹. Bet misijoms labai trukdė žiemgalių pasipriešinimas, kurį kurstė kalavijuočių siautėjimas krašte: jie atiminėjo žiemgalių valdas ir darė jiems daug kitų skriaudų. Maža to, kalavijuočiai pasikėsino ir į paties vyskupo BernharDO turtus bei valdas. Dėl to jam net teko skųsti kalavijuočius Romos popiežiui Honorijui III, kuris 1222 m. vasario 8 d. leido Bernhardui bausti juos bažnytinėmis bausmėmis⁵⁰.

Tokiomis aplinkybėmis, nepaisant 1220 m. nepavykusio bendradarbiavimo, žiemgaliai nuo šiol nuosekliai siekė sąjungos su Lietuva. 1225 m., į Livoniją atvykus popiežiaus legatui Vilhelmui Modeniečiui, Viestartas, jo pakviestas, atvyko susitikti su legatu, bet įkalbinėjamas priimti krikštą, jo atsisakė, tik sutiko įsileisti į savo valdas legato paskirtą pamokslininką ir svarstyti krikšto klausimą ateityje⁵¹.

Kalavijuočių ir Rygos vyskupo sąjungininku Viestartas daugiau niekada nebetapo. Mežuotnės praradimas jam nedavė ramybės. Tuo metu, po pirmojo Sėlos ir Žiemgalos vyskupo Bernhardo mirties, čia bandė įsitvirtinti antrasis Sėlos ir Žiemgalos vyskupas Lambertas (1224–1230), kuris iš popiežiaus gavo pakartotinį savo vyskupystės ribų patvirtinimą⁵². Su Vilhelmo Modeniečio valia ir sutikimu Rygos vyskupas Albertas 1226 m. kovo 21 d. paskelbė: „Vyskupui Lambertui, gera valia atsisakančiam Sėlos, paskiriame visą Žiemgalą su jos priklausiniais, tačiau palikdami tam vyskupui pajamas, kurias turėjo Sėloje, tol, kol minėtoje Žiemgaloje įsigis atitinkamas valdas.“⁵³ Tai reiškė, kad Lambertas visas jėgas sutelkė Žiemgalos užkariavimui, o jo artimiausias taikinyb buvo Viestarto dar valdoma Vakarų Žiemgala. Viestarto valdų puolimui sutrukdė tarp Lamberto ir Kalavijuočių ordino iškilę kivirčiai, kurių įkarštyje Lambertas atskirus kalavijuočius ir net patį Ordiną buvo kelis kartus atskyręs nuo bažnyčios, ir šiam teko prašyti popiežiaus bei Rygos vyskupo Alberto užtarimo⁵⁴.

1228 m. pavasarį ar vasarą Rygoje susirinko kaip niekada didelė kryžininkų (piligrimų) kariuomenė⁵⁵. Matydamas didėjančią užpuolimo iš

Sėlos ir Žiemgalos vyskupo Lamberto antspaudas (Toll R. Siegel und Münzen... Reval, 1887, lent. 45:a)

Kalavijuočių ordino antspaudas (Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas valsts vēstures arhīvs, f. 8, apr. 3, kaps. a, nr. 20)

Livonijos grėsme, Viestartas sudarė sąjungą su kuršiais ir pirmas puolė Livoniją. 1228 m. rugpjūčio 20 d. žiemgaliai ir kuršiai bendromis jėgomis nuniokojo Diunamiundės (Daugavgrīvas) cistersų vienuolyną (prie Rygos) ir išžudė jame gyvenusius vienuolius⁵⁶.

Atsakydamas į šį antpuolį, kalavijuočių magistras Folkvinas su kalavijuočiais ir piligrimais puolė Viestarto valdas ir užtikto jį jo pilyje (turbūt, Tervetėje)⁵⁷. Pastarasis pasitiko užpuolikus su savo kariuomene ir stojo į mūšį, kurį žiemgaliai pralaimėjo. Atkakloje kovoje krito 1 600 žiemgalių ir jų kariuomenė buvo priversta trauktis. Po to Folkvinas 3 savaites niokojo Žiemgalą,

paėmė daug grobio ir belaisvių⁵⁸.

Vyskupas Lambertas apie tą laiką buvo Vokietijoje, kur ieškojo pagalbininkų, padėsiančių skelbti krikščionybę Žiemgaloje⁵⁹, tačiau tolesnis jo likimas neaiškus. Gali būti, kad jis grįžo į Žiemgalą ir susitaikė su Kalavijuočių ordinu, nusileisdamas jo teritoriniams reikalavimams⁶⁰. Galiausiai jis vis dėlto buvo priverstas atsisakyti Žiemgalos vyskupo pareigų⁶¹. Žiemgalos krikštijimo ir užkariavimo iniciatyvą perėmė Kalavijuočių ordinas.

Viestartas į Folkvino antpuolį atsakė kitais metais (1229 m.) surengtu antpuoliu į Livoniją, į Aizkrauklės pilies apylinkes. Tačiau grįžtančius žiemgalius jau Viestarto valdose pasivijo Aizkrauklės komtūro Markvardo fon Bauerbacho surinkta kariuomenė. Kalavijuočiams užpuolus žiemgalių stovyklavietę, žuvo 500 žiemgalių karių, o pats Viestartas gelbėjosi bėgimu, rankose turėdamas tik degantį pagalį. Markvardas bandė jį sulaikyti, tačiau galingasis Viestartas sugebėjo apsiginti tuo vienu

pagaliu. Jis juo taip trenkė Markvardui per veidą, kad Aizkrauklės komturui išbyrėjo dantys, o Viestartas sugebėjo pasprukti į savo pilį ir ten išsigelbėjo⁶². Tai rodo, kad mūsų įvyko kažkur Viestarto valdų pasienyje, kur netoliese būta jo pilies (galbūt čia kalbama apie Duobelę).

Daugiau Viestartas istorijoje nebesasirodė. Kai kurie istorikai mano, kad netrukus jis mirė, bet gali būti ir taip, kad šis kunigaikštis, minėtoje kovoje pasirodęs kaip dar stiprus ir energingas, sulaukė bent jau Saulės mūšio (1236 m.)⁶³. Kita vertus, net jei jis ir gyveno, jo valdžiai turėjo ateiti galas, nes kryžiuočiai netrukus užkariavo visą Žiemgalą. Šių tragiškų įvykių, kurių neaprašė jokie mums žinomi šaltiniai, metu Viestartas galėjo žūti.

Livonijos vokiečių valdžią Vakarų Žiemgala pripažino greičiausiai dar 1230 m. vasarą⁶⁴. Maždaug tuo pačiu metu tą padarė ir Šiaurės Kuršas⁶⁵. Lietuva, matyt, bandė teikti pagalbą Kalavijuočių ordino puolamiems žiemgaliams ir kuršiams, bet pati buvo užpulta ir nuniokota 1229 ar 1230 m. kalavijuočių magistro Folkvino žygio į Nalšią metu⁶⁶.

1231 m. rugpjūčio 9 d. naujai vokiečių valdžiai pajungtos Vakarų Žiemgalos ir Šiaurės Kuršo žemės buvo padalintos: Rygos vyskupas Mikalojus po trečdalį jų paskyrė Rygos miestiečiams (kitas trečdalis turėjo tekti kalavijuočiams⁶⁷). Šių dalybų metu nebuvo dalinama jau anksčiau Sėlos ir Žiemgalos vyskupui tekusi Rytų Žiemgala su sostine Mežuotnėje, vadinama Upmale (upės kraštu)⁶⁸. Dėl naujai įgytų žemių susiginčio Rygos miestiečiai ir pirkliai, tad 1232 m. vasario 16 d. Rygos vyskupas Mikalojus nutarė trečdalį Žiemgalos priskirti tik Rygos pirkliams, o miestiečiams tai kompensavo Kuršo žemėmis⁶⁹.

Žiemgalos dalybos vyko jau nebedalyvajant Žiemgalos vyskupui Lambertui, kuris greičiausiai dar iki to laiko buvo priverstas atsistatydinti. Netikėtai atsirado naujas Žiemgalos vyskupas, kurio veikla sukrėtė visą Livoniją. Tai buvo Balduinas Alnietis – cistersų vienuolis iš Olnės vienuolyno dabartinėje Belgijoje. Į Livoniją jis atvyko 1230 m. kaip popiežiaus vicelegatas, turėjęs išspręsti ginčą, kas turi tapti mirusio Rygos vyskupo Alberto įpėdiniu (jo sprendimu juo tapo Mikalojus).

Tačiau Balduinas neapsiribojo šia užduotimi ir pradėjo Livonijoje įvedinėti savo tvarką. Jis perrašė sutartis su neseniai nukariautais kur-

1231 m. rugpjūčio 9 d. Saremos, Kuršo ir Žiemgalos dalybų tarp Rygos vyskupo Mikalojaus ir miestiečių aktas (Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas valsts vēstures arhīvs, f. 8, apr. 3a, lieta nr. 21)

šiais, kurie dabar turėjo tik priimti krikščionybę, išlikdami politiškai nepriklausomi nuo Rygos⁷⁰. Tų žemių viešpačiu Balduinas matė save patį. 1231 m. jis iškeliavo pas popiežių Grigalių IX gauti papildomų įgaliojimų ir patvirtinti savo su kuršiais sudarytas sutartis.

Popiežius palankiai pažiūrėjo į Balduino siekius. 1232 m. sausio 29 d. jis paskyrė Balduiną Alnietį Žiemgalos vyskupu ir savo legatu Livonijoje, Gotlande, Suomijoje, Estijoje, Žiemgaloje, Kurše ir kitose naujakrikščių žemėse⁷¹. Netrukus popiežius jam suteikė dar daugiau įgaliojimų: valdyti visą Kuršą⁷², paimti savo valdžion Livonijos ir Estijos naujakrikščių žemes, kuriose nenustatytos vyskupysčių ribos⁷³, rūpintis Revelio, Vironijos ir kitų Livonijos, Suomijos ir Estijos vyskupysčių reikalais, kol jos neturi vyskupų⁷⁴, uždrausti krikščionims sudaryti taiką

ar paliaubas su pagonimis arba rusėnais⁷⁵. Rygos bažnyčiai ir miestiečiams, Kalavijuočių ordinui popiežius liepė gražinti Balduinui Alniečiui Žiemgalą ir atsisakyti visų valdų, kurias buvo išgavę iš ankstesnio vyskupo Lamberto⁷⁶. Galiausiai popiežius leido net nubauti Rygos vyskupą Mikalojų už prastą pareigų atlikimą⁷⁷.

Galima būtų pamanyti, kad, gavęs tiek įgaliojimų, Balduinas turėjo tapti galingiausiu žmogumi Livonijoje, tačiau taip neatsitiko. Jis ir pats suprato, kad gavo per daug ir tas savo teises galės išsikovoti tik jėga. Todėl, prieš grįždamas į Livoniją, jis surinko Vokietijoje kariuomenę, su kuria patraukė į kryžiaus žygį, kaip paaiškėjo, prieš pačius kalavijuočius! Livonijoje jis pasirodė 1233 m. liepą ir netrukus pabandė užimti Revelį (Taliją), tačiau buvo sumuštas kalavijuočių⁷⁸.

Tuo tarpu kalavijuočiai išsiuntė pasiuntinius pas popiežių Grigalių IX, kuris, jų įkalbėtas, 1234 m. vasario 9 d. atleido Balduiną iš legato pareigų. Balduinas Alnietis, sužinojęs apie tai, išskubėjo pas popiežių su skundu prieš Rygos vyskupą Mikalojų, Kalavijuočių ordiną ir Rygos miestą. Grigalius IX, gavęs iš Balduino ilgą sunkių kaltinimų sąrašą, 1234 m. lapkričio 20 d. iškvietė kaltinamuosius į teismą popiežiaus kurijoje. Formaliai Balduinas išbuvo Žiemgalos vyskupu iki 1236 m., kai pralaimėjo ginčą popiežiaus kurijoje ir atsisakė šių pareigų⁷⁹.

Vokiečių valdžia Žiemgaloje išsilaikė ne ką ilgiau. 1236 m. rugsėjo 22 d. lietuviai sutriuškino kalavijuočius Saulės mūšyje. Žiemgaliai vėl prisijungė prie lietuvių, mušdami iš mūšio lauko bėgančių kalavijuočių likučius⁸⁰. Kalavijuočių ordinas po šio mūšio neteko didžiosios da-

Žiemgalos vyskupo Balduino Alniečio antspaudas (Toll R. Siegel und Münzen.... Reval, 1887, lent. 45:b)

Saulės mūšis. Dail. Artūras Slapšys

lies savo riterių ir pateko į gilią krizę, iš kurios nebeišsikapstė, o 1237 m. buvo prijungtas prie galingesnio Vokiečių (Kryžiuočių) ordino. Iškart po šio mūšio beveik visa Žiemgala (išskyrus nebent sritis prie pat Rygos⁸¹ ir Dauguvos) ir Kuršas (išskyrus Vanemos žemę) greitai išsivadavo iš vokiečių valdžios ir suartėjo su Lietuva, kuri tuo metu vienintelė galėjo veiksmingai pasipriešinti vokiečių ekspansijai⁸².

Penkiolika po to sekusių metų Vokiečių ordinas paliko žiemgalius ramybėje⁸³.

Vokiečių nukariauta Žiemgala 1251–1259 metais

1249 m. prasidėjo vidaus karas tarp Lietuvos didžiojo kunigaikščio Mindaugo ir jo brolio sūnaus Tautvilo. Vykstant šiam karui, 1251 m. pavasarį, Mindaugas priėmė krikštą ir sudarė sąjungą su Vokiečių ordino Livonijos krašto magistru Andriumi fon Štirlandu (Štiriečiu)⁸⁴. Tai atvėrė kryžiuočiams naujas ekspansijos į Lietuvą, Žiemgalą ir Pietų Kuršą galimybes.

Vokiečių ordinas padėjo Mindaugui Vorutos pilyje (prie dabartinių Anykščių) apsiginti nuo Tautvilo ir jį remiančių žemaičių antpuolio⁸⁵, o tada kartu su Mindaugo kariuomene kryžiuočiai gavo progą įsiveržti ir į Žemaitiją⁸⁶.

Po to, greičiausiai jau 1251 m. antroje pusėje, magistras Andrius fon Štirlandas surengė žygį ir į Žiemgalą, kuri trukdė jam palaikyti ryšius su naujuoju sąjungininku Mindaugu. Be to, Vokiečių ordinas siekė pasinaudoti momentu, kai žiemgaliai neteko užnugario Lietuvoje. Anot Eiliuotosios Livonijos kronikos, Andrius fon Štirlandas taip nuniokojo Žiemgalą, kad žiemgaliai patys pasisiūlė mokėti kryžiuočiams duoklę⁸⁷.

Vokiečių valdžios įtvirtinimas Žiemgaloje užtruko ne mažiau kaip

Mindaugas. Dail. Artūras Slapšys

1254 m. balandžio mėn. Rytų Žiemgalos (Upmalės) dalybų aktas (Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas valsts vēstures arhīvs, f. 5561, apr. 2, lieta nr. 3)

dvejus metus. Užkariautomis žemėmis Ordinas privalėjo pasidalyti su Livonijos vyskupais, kuriems tradiciškai priklausė du trečdaliai Livonijoje užkariaujamų žemių. Žiemgalos užkariavimo išvakarėse imtasi ir Livonijos bažnytinio valdymo pertvarkymo. Pirmiausia 1251 m. kovo 3 d. Lione priimtu sprendimu buvo panaikinta Žiemgalos vyskupystė, o jos teritorija perduota Rygos arkivyskupystei⁸⁸.

Ši reforma nebuvo sudėtinga, nes 1218 m. įkurta Sėlos vyskupystė, 1226 m. faktiškai tapusi Žiemgalos vyskupyste, po 1236 m. pralaimėto Saulės mūšio egzistavo tik formaliai: vokiečiai nekontroliavo jokios teritorijos Žiemgaloje ir Sėloje. Žiemgalos vyskupystės kapitula, vadovaujama prepozito Heidenreicho, rezidavo Rygoje⁸⁹. Pirmasis po

1254 m. balandžio mėn. Vakarų Žiemgalos dalybų aktas (Biblioteka Książąt Czartoryskich, perg. 25, 1254, N. J. 25)

Balduino Žiemgalos vyskupas Arnoldas pasirodė tik 1246–1247 m. Vokietijoje (Brėmene ir Kiolne), o 1247 m. gruodžio 5 d. popiežius Inocentas IV, jo paties prašymu, atleido jį iš Žiemgalos vyskupo pareigų ir paskyrė į jo vietą pranciškoną Henriką fon Liucelburgą⁹⁰. Pastarajam 1247–1251 m. buvo lemta būti paskutiniu Žiemgalos vyskupu. 1251 m., panaikinus Žiemgalos vyskupystę, jis buvo paskirtas Kuršo vyskupu ir išsaugojo vienintelę realią Žiemgalos vyskupo valdą – namus Rygoje, kurie dabar tapo Kuršo vyskupo namais.

Tad 1251 m. į Žiemgalos valdymą pretendavo Rygos vyskupas Mikalojus. 1251 m. aktu (be mėnesio ir dienos) jis, remdamasis tuo, kad du trečdaliai Žiemgalos popiežiaus buvo patvirtinti Rygos vyskupystei,

vieną iš tų dviejų trečdalių perleido Rygos vyskupystės kapitulai. Aktas datuotas kiek prieštaringai, nes jame greta datavimo 1251 metais nurodytas ir datavimas vyskupo Mikalojaus valdymo 22-aisiais metais⁹¹, o pastarieji turėjo prasidėti tik 1252 m. balandžio 8 d.⁹² Tikėtina, kad Rygos kapitula akto projektą be tikslios datos parengė dar 1251 m. pabaigoje, o gauti Mikalojaus patvirtinimą jai pavyko tik 1252 m. balandį ar kiek vėliau. Šios dalybos Rygos vyskupystės viduje buvo tik išankstinės, nes dėl Žiemgalos pasidalijimo dar nebuvo sutarta su Vokiečių ordinu.

1251 m. kovo 3 d. sprendimas, naikinantis Žiemgalos vyskupystę, be kita ko, numatė, kad Ryga taps Livonijos ir Prūsijos arkivyskupystės centru, o Livonijos ir Prūsijos arkivyskupas Albertas Sverberis, į šias pareigas paskirtas dar 1246 m. sausio 9 d.⁹³, bet iki šiol rezidavęs Liubeke, savo rezidenciją į Rygą perkels po Rygos vyskupo Mikalojaus mirties⁹⁴.

Vyskupas Mikalojus mirė 1253 m. antroje pusėje, ir nuo to laiko Ryga faktiškai tapo arkivyskupystės centru. Arkivyskupas Albertas Sverberis čia atvyko dar tais pačiais metais, ir vienas pirmųjų jo čia išduotų dokumentų buvo vyskupo Mikalojaus trečdaliai Žiemgalos dovanojimo Rygos kapitulai patvirtinimas⁹⁵. Tad ir numatomos Žiemgalos dalybos pagal 1251–1252 m. priimtus sprendimus turėjo vykti tarp Vokiečių ordino, Rygos arkivyskupo Alberto Sverberio ir Rygos arkivyskupystės kapitulos.

1254 m. balandį, netrukus po Alberto Sverberio rezidencijos perkėlimo į Rygą, buvo sudaryti du Žiemgalos dalybų aktai – atskirai Vakarų ir Rytų Žiemgalai. Vakarų Žiemgala juose įvardijama tiesiog kaip Žiemgala, o Rytų Žiemgala, plytėjusi abipus Lielupės, vadinama Upmale – „upės kraštu“⁹⁶. Juos sudarant, Vokiečių ordinui atstovavo didžiojo magistro vietininkas Eberhardas fon Zainas, kuris 1252–1253 m. vadovavo ir Klaipėdos pilies bei Šiaurės ir Pietų Kuršo dalyboms. Žiemgalos padalijimu jis baigė savo veiklą Livonijoje.

Vakarų Žiemgalos dalybų akte buvo išskirtos 6 žemės, kurios padalytos į tris dalis po 2 žemes kiekvienoje: Silenė (*Silene*) ir Žagarė (*Sagera*)

atiteko Rygos arkivyskupui, Duobenė ir Sparnenė – Rygos arkivyskupystės kapitulai, o Tervetė ir Duobelė – Vokiečių ordinui⁹⁷.

Arkivyskupo Alberto Sverberio valdos buvo nutolusios labiausiai į pietus ir plytėjo dabartinėje Lietuvos teritorijoje: Žagarėje arkivyskupas, matyt, ilgainiui pasistatė naują pilį Aukštadvario (arba Žvelgaičio) piliakalnyje, kuris savo dydžiu ir forma skiriasi nuo žiemgaliams įprastų piliakalnių ir kuriame nerasta ankstesnių, nei XIII a., archeologinių radinių⁹⁸, o Silenė greičiausiai atitinka Šilėnų piliakalnį prie Kuršėnų⁹⁹. Kapitulos ir Ordino valdos išsidėstė dabartinėje Latvijos teritorijoje.

Kraštas šiuo laikotarpiu buvo visiškai užvaldytas. Kryžiuočių kontroliuojamose žiemgalių pilyse buvo susodinti Ordino fogtai¹⁰⁰. Žiemgaliai privalėjo dalyvauti Vokiečių ordino karo žygiuose. 1256 m. jie buvo paimti į magistro Anono fon Zangerhauzeno žygį Žemaitijoje¹⁰¹, o 1259 m. dalyvavo magistro Burchardo fon Hornhauzeno žygyje prieš į Kuršą įsiveržusius žemaičius¹⁰². Pastarasis žygis, beje, baigėsi Livonijos magistro nesėkme: žemaičiai, apiplėšę Kuršą, sėkmingai atsitraukė. Tai darė įspūdį dar ir dėl to, kad vos prieš kelis mėnesius žemaičiai buvo sutriuškinę kryžiuočius Kurše įvykusiame Skuodo mūšyje. Žemaičiai buvo tiesiog nesulaikomi ir nesugaunami! Tai negalėjo nekelti klausimų žiemgaliams, ar neišmušė valanda, kai galima išsilaisvinti iš kryžiuočių jungo ir suvienyti jėgas su žemaičiais.

1259–1272 m. žiemgalių sukilimas

Žiemgalių sprendimo ilgai laukti nereikėjo. Dar tais pačiais 1259 m. žiemgaliai, vadovaujami Skabio, sukilo, atsimetė nuo krikščionybės ir išvijo Ordino vaitus¹⁰³. Pirmasis kryžiuočių bandymas susigrąžinti Žiemgalą sekė netrukus, 1259–1260 m.

1259–1260 m. žiemą magistro Burchardo fon Hornhauzeno vadovaujama kariuomenė, kurią sudarė Vokiečių ordino, Livonijos vyskupų ir Talino danų pajėgos, bandė užimti Tervetę, o nepavykus, kryžiuočiai pasistatė savo pilį Duobenėje (Rygos katedros kapitulos žemėje)¹⁰⁴. Manoma, kad pilis buvo įrengta Mežakalno piliakalnyje, priešais kitoje Avyknės upelio pusėje esantį Inčėnų piliakalnį – žiemgalių Duobenės pilies vietą¹⁰⁵. Tai buvo nauja Ordino taktika – statyti savo priešų žemėse pilis ir blokuoti jomis priešų pilis. Šią taktiką kryžiuočiai tuo metu pritaikė ne tik Žiemgaloje, bet ir Žemaitijoje¹⁰⁶.

Jau 1260 m. pradžioje žiemgaliams į pagalbą atvykę žemaičiai nesėkmingai bandė paimti Duobenės pilį¹⁰⁷. Vis dėlto po žemaičių 1260 m. liepos 13 d. laimėto Durbės

Skabys. Dail. Artūras Slapšys

Mintaus (Jelgavos) pilies maketas G. Eliaso istorijos ir meno muziejuje Jelgavoje. T. Baranausko nuotr.

mūšio prasidėjus kuršių ir prūsų sukilimams, kryžiuočiai patys paliko Duobenę, nes Ordinas nebegalėjo aprūpinti pilies maistu¹⁰⁸. 1260 m. sukilimų sukelta krizė privertė Vokiečių ordiną ketveriems metams palikti žiemgalius ramybėje.

Antrąją karinę kampaniją prieš žiemgalius kryžiuočiai įvykdė 1264–1265 m. Jos metu buvo surengti du dideli niokojamieji žygiai į Žiemgalos gilumą. Taktika, lyginant su 1259–1260 m. kampanija, pasikeitė: dabar nesiekta užimti ar blokuoti žiemgalių pilių, o tiesiog niokotas kraštas. Tai verčia manyti, kad nukentėti nuo šių niokojimų galėjo didžioji Žiemgalos dalis.

Šią karinę kampaniją sukėlė Mindaugo sūnaus Vaišalgo kova dėl valdžios Lietuvoje. 1264 m. Vaišalgo prašymu Livonijos magistras Konradas fon Mandernas surinko kariuomenę, turėjusią padėti Mindaugo sūnui paimti valdžią Lietuvoje. Tačiau pagalbos neprireikė, nes Vaišalgas ir be jos spėjo įveikti priešus. Tuomet magistras tą kariuomenę padalijo į dvi dalis ir panaudojo Kuršo bei Žiemgalos puolimui. Viena kariuome-

nės dalis sudegino kuršių Griežę, o paties magistro vedami kryžiuočiai įsiveržė į Žiemgalą. Nuniokoję kraštą, jie patraukė atgal į Rygą, bet, greičiausiai būsimos Mintaujos (Jelgavos) apylinkėse, pateko į žiemgalių pasalą ir buvo sumušti: žuvo 20 Ordino brolių ir 600 kitų karių¹⁰⁹. Kitais, 1265-aisiais, metais šiauriniame Žiemgalos pakraštyje jie pasistatė Mintaujos pilį, kuri tapo tolesnių kovų su žiemgaliais baze¹¹⁰. Tai, tiesa, nepadėjo magistrui Konradui fon Mandernui apsaugoti dalies savo kariuomenės, kuri, grįždama iš 1265 ar 1266 m. surengto antrojo žygio į Žiemgalą, buvo atkirsta nuo pagrindinių pajėgų ir nespėjo saugiai pasiekti Mintaujos pilies – šį kartą žuvo 10 Ordino brolių¹¹¹.

Nesėkmių išvargintas Konradas fon Mandernas atsistatydino, o naujasis magistras Otonas fon Liuterbergas trejus metus nebevykdė žygių prieš žiemgalius. Kai pagaliau 1270 m. pradžioje jis išsirengė į žygį prieš Žiemgalą, turėjo jį nutraukti, nes į Livoniją įsiveržė lietuviai¹¹². Juos nusivijęs iki Estijos, magistras Otonas žuvo Karusės mūšyje drauge su 52 Ordino broliais.

Paminklas Konradui fon Mandernui Jelgavoje. T. Baranausko nuotr.

In mare abur dy valbe
 Vnde dy edige nuibe
 In bur alle meßmne
 Wo art der pöbe dat seht
 In ur wart der he genosme vol
 In h d auch nuol wal sigen sol
Din vrom heit In ure ghat
 In ur meist sin unumplant
 In er hanc semelichm rat
 In as polt ur herom an der aut
 In her ter dy pms ur
 In m name was goz von der
 In bur alle dy lant
 In ur wale was g'gemant
 In on nozteden gabon
 In on pomegalen ter ez zoen
 In h us in wal sigen mar
 In m quans of cyus car
 In me hermesue nar
 In ur manes er lachm pbar
 In ur hanc of heret uoz gefent
 In bur alle sone lant pbar
 In ur zenele bmaude of cyme
 In ur e ruen lichm den
 In a der her zu simep quans
 In es meptus vunde nra uoz nam
 In o mme vme g zu sicut
 In a der pomegalen lant
 In a her uoz er doctie quans
 In a dem here h nam
 In de aut pöbe an der wal
 In o her vni doligme aue zil
 In ordere man do ge dar in
 In a voff p slage manichs may
 In as her die ledms uoz gub
 In o hirc auzt der sijn lant
 In as dant do gepisse wal
 In h na dy horge siche sal
 In meist ur in rige lant
 In it sijn heit of diege sijn
 In m ojn ande her wart

In folgen meppen wart
 In o spum der was zulant
 In epuce h a der sone lant
 In o quomv In dy bndur sijn
 In ad liruoff in psgewm
 In ur schijn In h of dy wart
 In m zu mezoocn wart
 In o her sijn in die lant
 In ur wart gab sijn zu hant
 In p des meptus genede do
 In ad wart die her gemoyne do
 In er hirc her uoze von dan
 In ur bmaude vnde man
 In de was p quos vmdoy
 In ad wart m in den simep
 In de hanc droschm in lant
 In a sijn d unliche sijn
 In m her wart aber bis gestet
 In ur pomegalen lant
 In ad her zu er docten quans
 In an der hanc is nam
 In ur pomegalen do
 In de vande alio
 In a sijn am in vnen wart wart
 In as hirc wart ge simep m ur do
 In ad ur bmaude p ur gvr
 In de vande in o sijn
 In a die die p vunden
 In ur vme in den simep
 In o die sijn was der dant
 In o ur die her zu m simep
 In on pomegalen wart gab
 In sijn vnde die vme
 In der zu der cristen her
 In a was m ad heren her
 In as p hanc uoz geon
 In me od m ayms p hanc sijn
 In as p mure den gubm
 In m der bndur vnde ledm
 In er meist gab m sijn
 In m den gub den vnde vdar

Eiliuotosios Livonijos kronikos Heidelbergo nuorašo puslapis su pasakojimu apie Žiemgalos užkariavimą 1271–1272 m. (Universitätsbibliothek Heidelberg, cpg 367)

Žiemgala antrą kartą vokiečių valdžioje 1272–1279 metais

A ntrą kartą užvaldyti žiemgalius pavyko tik vietoj žuvusio Otono į Livoniją atsiųstam magistrui Valteriui fon Nordekui. Karui su žiemgaliais jis gerai pasiruošė. 1271 m. rugpjūčio 27 d., planuodamas Žiemgalos nukariavimą, jis sudarė sutartį su Rygos arkivyskupu Albertu Sverberiu, kurioje nustatyta:

„Jeigu mes, magistras ir broliai, Tervetės ar kitą pilį savo dalyje pastatysime per metus, skaičiuojant nuo artimiausios šv. Mykolo šventės, kad

Tervetės pilies maketas G. Eliaso istorijos ir meno muziejuje Jelgavoje.
T. Baranausko nuotr.

Žagarės I piliakalnis (Raktuvės kalnas). R. Ginkaus nuotr.

per tai Žiemgala būtų gražinta katalikų tikėjimui ir pajungta Rygos bažnyčios valdžiai, kaip anksčiau, minėtas viešpats arkivyskupas už visus darbus ir išlaidas, padarytas ir visada darytinas piliai, vieną iš savo pilių, kurią tik panorės, būtent Silenę arba Žagarę (*Syrene scilicet aut Sagare*), mums su jų priklausiniais paskirs...¹¹³

Rygos katedros kapitula, savo ruožtu, sudarė analogišką sutartį, pažadėdama Ordinui perleisti savo Duobenės arba Sparnenės pilį¹¹⁴. Taigi,

naujai nukariautoje Vakarų Žiemgaloje Vokiečių ordinui buvo jau numatyta ne trečdalis, o pusė visų žemių.

Netrukus po to kryžiuočiai puolė Tervetės pilį. Po atkaklių kovų, žuvus daugeliui pilies gynėjų, Tervetė buvo užimta, o kryžiuočiai joje įkurdino savo įgulą¹¹⁵. 1272 m. balandį jie surengė dar vieną žygį. Į laivus susodinta kryžiuočių kariuomenė Lielupe pakilo iki Mežuotnės pilies. Netikėtai užklupta Mežuotnės pilis pasidavė be didesnio pasipriešinimo, kryžiuočiai susigrobė pasidavusių žiemgalių turtą, o juos pačius, kaip vergus, išsivarė į nelaisvę¹¹⁶. Pagaliau trečiojo žygio metu, 1272 m. birželį, kryžiuočiai sudegino Žagarę¹¹⁷, kuri šia proga Eiliuotojoje Livonijos kronikoje paminėta Raktės (*Ratten*) vardu.

*Kariuomenė gi pasiūsta
Į žemę žiemgalių tada.
Į Tervetę kariai atėjo.
Iš tos pilies paimt reikėjo
Greitus žiemgalius tuo metu
Ir nuskubėjo jie kartu
Į Raktę dideliu greičiu.
Pilis laimėta tuo žygiu,
Sudeginta ji visiškai.
Ir paėmė ten jų pulkai
Viską, ką tik rast galėjo
Tenai tuomet, kai nugalėjo.
Kai ta pilis jau suliepsnojo,
Livonijon kariai išėjo.
Žiemgaliai gi tuomet skubėjo –
Po to daug laiko nepraėjo –
Prie krikščionybės grįžt išties.
Ir jie gailėjos iš širdies
To, ką padarė jie anksčiau,
Ir prašė duoklę skirt tuojau,
Kurią jie duoti privalėtų,
Su broliais taiką kad turėtų¹¹⁸.*

1272 m. sutartis dėl Duobenės ir Sparnenės dalybų (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zb. dok. perg. nr. 4505)

Žagarė (Raktė) čia iškyła kaip vienas iš trijų svarbiausių Žiemgalos centrų, kuriam kritus, pasidavė ir visa Žiemgala. Kitaip sakant, Žiemgala dabar tarsi dalijama ne į dvi dalis – Vakarų Žiemgalą su centru Tervetėje ir Rytų Žiemgalą (Upmalą) su centru Mežuotnėje, kaip 1254 m. dalybų aktuose, bet išskiriama ir Pietų (ar Pietvakarių) Žiemgala su centru Žagarėje. Arba, galbūt tiksliau būtų pasakyti, kad Žagarė iškyła kaip al-

ternatyvus Vakarų Žiemgalos centras, perimantis vadovavimą Vakarų Žiemgalai, kritus Tervetei.

Eiliuotojoje Livonijos kronikoje paminėta žiemgalių pasidavimo sutartis buvo sudaryta 1272 m. liepos 6 d. su Rygos arkivyskupu Albertu Sverberiu, Rygos arkivyskupijos prepozitu Jonu ir Vokiečių ordino Livonijos magistru Valteriu fon Nordeku. Jos nuorašas (vertimas į vokiečių kalbą) yra išlikęs. Pagal ją žiemgaliai vėl įsipareigojo į savo piliis įsileisti vokiečių įgulas, mokėti duokles ir atlikti darbo bei karo tarnybą¹¹⁹.

Vykdydama ankstesnį susitarimą, Rygos katedros kapitula 1272 m. spalio 7 d. perleido Ordinui Duobenės pilį su apylinkėmis. Ta proga sudarytame dalybų akte smulkiai aprašyta šių žemių sudėtis¹²⁰. Tačiau nėra žinių, kurią iš žadėtų savo pilių Vokiečių ordinui atidavė Rygos arkivyskupas. Tikėtina, kad tai buvo būtent Žagarė, kurią Ordinas pats nukariavo ir kuri buvo arčiau kitų jo valdų, nei tolimame pietiniame Žiemgalos pakraštyje buvusi Silenė (Šilėnai).

Vis dėlto, po šio nukariavimo nepraėjus nė septyneriems metams, Žiemgala vėl sukilo ir ištrūko iš vokiečių valdžios.

Žiemgalių ir kryžiuočių kova. Iš renginio Garuozos mūšiui paminėti Joniškyje 2013 m. T. Baranausko nuotr.

1279–1290 m. Žiemgalos karas

1279 m. kovo 5 d. lietuviai, atsiviję Traidenio tėvonines Kernavės žemes plėšusius kryžiuočius, sumušė juos ties Aizkraukle prie Dauguvos. Žuvo Livonijos magistras Ernestas fon Raceburgas ir 71 Ordino riteris¹²¹. Jau mūšio metu žiemgaliai pasitraukė iš Livonijos kariuomenės, tuo prisidėdami prie lietuvių pergalės¹²². Grįždamas per Mintaują, Nameisis buvo įžeistas kažkokio kryžiuočio, kuris skėlė jam antausį¹²³ ar trenkė į dantis¹²⁴. Tai Nameisiui tapo pretekstu nutraukti bet kokius ryšius su kryžiuočiais ir pradėti karą. Tačiau jis stengėsi pagrįsti savo atsimetimą nuo kryžiuočių: net nusiuntė savo pasiuntinius Rygos arkivyskupui Jonui iš Lunės ir pateikė jam skundą dėl kryžiuočių priespaudos ir žmonių žudymo Žiemgaloje¹²⁵. Toks siekis nenutraukti ryšių su arkivyskupu ir teisiškai motyvuoti savo veiksmus vėliau Nameisiui ir žiemgaliams labai padėjo, ieškant sąjungininkų pačioje Rygoje.

Netrukus po Aizkrauklės mūšio, dar kovo mėnesį, žiemgaliai užėmė Tervetės pilies papilį, o prie pilies pasirodęs Nameisis po 4 dienų apgulos užėmė ir pilį¹²⁶. Tervetės pilyje buvo įsikūręs kryžiuočių konventas, kurį sudarė 15 brolių riterių. Nė vienam iš jų nepavyko ištrūkti: dalis žuvo kovų metu, o kiti buvo paimti į nelaisvę. Dalį jų žiemgaliai nuteisė mirti, o kitus išsiuntė į Lietuvą¹²⁷. Belaisvių išsiuntimas į Lietuvą, taip pat nuolatinis lietuvių ir žiemgalių bendradarbiavimas tolesnių kovų metu rodo, kad Nameisio vadovaujami žiemgaliai pripažino Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio valdžią ir veikė išvien su Lietuva¹²⁸. Vokiečių ordinui dėl šio sukilimo liko tik Mintaujos pilis, pastatyta dar 1265 m.

Nameisis. Dail. Artūras Slapšys

Sukilusiems žiemgaliams kryžiuočiai iš pradžių tepajėgė pasipriešinti smulkiais antpuoliais prieš Duobelės ir Tervetės pilis, kuriuos iš Kuršo vykdė Kuldygos fogtas Johanas fon Ochtenhauzenas, kartais talkinamas ir Kuldygos komtūro¹²⁹. Nameisis padėjo plėšiamoms apylinkėms gintis, persekiodamas plėšikus ir kartais patirdamas nuostolių, kaip nedideliame mūšyje prie apleistos Babotės pilies (prie Jaunpilio), kur žuvo 50 žiemgalių¹³⁰.

1279–1280 m. žiemą Nameisis išsirengė į didesnę žygį prieš Rygą. Livonijos magistro pareigas laikinai einantis krašto maršalas Gerhardas

fon Kacenenbogenas suskubo sušaukti prie Rygos Livonijos kryžiuočių pajėgas ir piligrimus. Atvyko, tiesa, tik 9 Ordino broliai¹³¹, tačiau jie atsivedė nemažai vietinių latvių karių. Tarp atvykusiųjų Eiliuotosios Livonijos kronikos autorius išskiria vieną kryžiuotį iš Cėsių, atvedusį 100 latvių vyrų: jų vėliava buvusi raudona su balta juosta per vidurį¹³². Šios vėliavos pagrindu XX a. buvo sukurta Latvijos Respublikos vėliava. Nameisis, sužinojęs apie sutelktų pajėgų dydį, nusprendė grįžti atgal. Vokiečiai puolė vytis žiemgalius ir pasivijo juos prie Lielupės. Žiemgaliams keliantis per upę, 30 jų raitelių įlūžo. Raiteliai, palikę žirgus, išsikapstė, o didelė dalis Ordino kariuomenės susigundė karo grobiu ir puolė gelbėti paliktus žirgus. Tuo tarpu maršalas Gerhardas fon Kacenenbogenas nusivijo žiemgalius, nepastebėjęs, kad su juo liko tik nedidelis būrelis karių – 38 vyrai¹³³. Nameisis puolė persekiotojus, iš kurių dalis žuvo, o kiti pateko į nelaisvę. Žuvo riteris iš Vestfalijos – piligrimų vadas, o pats Gerhardas fon Kacenenbogenas pakliuvo nelaisvėn. Kaip ir po Tervetės užėmimo belaisviai buvo išsiųsti į Lietuvą, kur Gerhardas žuvo gladiatorių kovas primenančioje dvikovoje¹³⁴.

1280 m. liepos 13 d. į Rygą atvyko naujai paskirtas Livonijos krašto magistras Konradas fon Foichtvangelas. Apkeliavęs Livonijos kryžiuočių valdas, jis stengėsi sutelkti kuo didesnes pajėgas padėčiai gelbėti. Dėl dalyvavimo bendrame žygyje į Žiemgalą susitarė su krašto vyskupais ir Danijos vietininku Estijoje¹³⁵. 1281 m. pavasario pradžioje Rygoje buvo sutelkta didelė kariuomenė, kurioje dalyvavo Tartu vyskupas Frydrichas fon Hazeldorfas ir Danijos karaliaus vietininko Estijoje Odevardo atsiųstos pajėgos. Rengiamo žygio tikslas buvo žiemgalių Duobelės pilis¹³⁶. Tačiau vos kryžiuočiai pradėjo Duobelės apgulą, užėmė papilį, pasistatė akmensvaidę, atėjo žinia, kad atžygiuoja Lietuvos kariuomenė. Magistras liepė nutraukti apgulą, sudaužyti akmensvaidę ir žygiuoti pasitikti lietuvių. Kariuomenės susitiko ties dabar aiškiau nelokalizuojamais Slakenkapiais, matyt, kažkur į pietus nuo Duobelės. Lietuvių kariuomenė pasirodė ne tokia jau didelė, todėl nestojo į kovą su kryžiuočiais, o sėkmingai atsitraukė, įviliojusi kryžiuočius į pelkę¹³⁷. Lietuviai atsitraukė be nuostolių, o Duobelės pilies apgula buvo sėkmingai nutraukta.

Nepavykus pirmajam žygiui, magistras Konradas fon Foichtvangelas iškart ėmėsi organizuoti antrąjį. 1281 m. rugpjūtį buvo sutelkta dar didesnė kariuomenė: be jau pirmajame žygyje dalyvavusių Tartu vyskupo ir Danijos vietininko Odevardo, kuris šį kartą dalyvavo asmeniškai, prisidėjo dar dvejų Livonijos vyskupų – Lihulos ir Rygos – pajėgos. Taip atvyko ir Riugeno kunigaikščio Vislavo II (1260–1302) vadovaujami kryžininkai, anksčiau užverbuoti Tartu vyskupo¹³⁸. Iš viso, įskaitant vėliau prisijungusias Kuršo pajėgas, susidarė ištis neeilinė 14 tūkst. karių

Vokiečių ordino riteriai. Iš viduramžių šventės Medininkų pilyje 2014 m. T. Baranausko nuotr.

kariuomenė¹³⁹. Tai turėjo įkvėpti Konradui fon Foichtvangeni pasitikėjimo savo jėgomis, ir šį kartą jis nusprendė pulti pačią žiemgalių sostinę – Tervetę.

Pasiekę Tervetę, kryžiuočiai nuניokojo apylinkes ir nusiplovė jau sunokusių rugių laukus. Tervetės gynėjai patys sudegino priešpilį, kad neliktų priedangos priešui. Magistro iš Kuršo pakviestos pajėgos pakeliui sudegino Duobelės papilį ir prisijungė prie pagrindinių pajėgų Tervetėje. Prasidėjęs pilies puolimas, regis, nepaliko Tervetei vilčių.

Nameisis griebėsi paskutinės galimybės – į priešų stovyklą pasiuntė pasiuntinius, prašydamas taikos ir žadėdamas vėl priimti krikščionybę. Magistras Konradas fon Foichtvangelas, būdamas taip arti tikslo, žinoma, apie tai nenorėjo nė girdėti. Tačiau žiemgalių pasiūlymas padarė įspūdį Riugeno kunigaikščiui Vislavui II.

Veltui miršo ir savo tiesą įrodinėjo Konradas fon Foichtvangelas, veltui šaukė:

*Nelaimių mums iš to daugybė,
Kai tik jie nori krikščionybės!*¹⁴⁰

Riugeno kunigaikštis pareikalavo priimti žiemgalių pasiūlymą, o Konradas fon Foichtvangelas negalėjo pasipriešinti įtakingam piligrimų vadui. Su žiemgaliais buvo sudaryta taika: jie išsipareigojo mokėti duoklę ir nebekariauti su krikščionimis¹⁴¹. Vokiečių ordinas turėjo ne

Konradas fon Foichtvangelas. Christofa Hartknocho „Alt- und Neues Preussen“ graviūra, 1684 m.

Tervetės piliakalnis. T. Baranausko nuotr.

tik atsitraukti nuo pilies, jos nepaėmęs, bet ir liko įsipareigojęs nutraukti karo veiksmus prieš žiemgalius. Svarbu tai, kad pagal žiemgalių sudarytą sutartį kryžiuočiai nebuvo įleisti į Žiemgalos pilis, tad žiemgaliai liko nepriklausomi nuo Ordino. Konradas fon Foichtvangelas, nepatenkintas tokia šio žygio baigtimi, netrukus po to atsistatydino.

Arogantiškas Konrado fon Foichtvangelno pareiškimas Tervetės puolimo metu, kad žiemgalių noras priimti krikščionybę jam esantis nelaimė, Vislavui II turėjo padaryti patį blogiausią įspūdį apie Ordiną, todėl nekelia nuostabos vėlesnis Petro Dusburgiečio pranešimas apie 1289 m. išaiškinimą sąmokslą, kurio metu prūsai vedė derybas su Riugeno kunigaikščiu dėl pasidavimo jo valdžiai ir Ordino išsvijimo iš Prūsijos¹⁴². Šiomis derybomis dar ir po kelerių metų Vislavas II pademonstravo, ką po

kryžiaus žygio Livonijoje jis galvojo apie kryžiuočius.

Po Tervetės taikos Nameisis liko Traidenio vasalu ir 1281 m. rudenį jo paliepimu vadovavo žygiui iki Christburgo Prūsijoje. Į Žiemgalą jis nebegrižo (veikiausiai netrukus mirė), o vokiečiai šį žygį vėliau traktavo kaip taikos sulaužymą¹⁴³.

Netrukus ir Lietuvoje pasikeitė valdžia: Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu tapo Daumantas, kuris siekė taikaus sugyvenimo su Vokiečių ordinu. Jis 1282 m. jau visos Lietuvos mastu sudarė taiką su Vokiečių ordinu ir Rygos arkivyskupu. 1281–1286 m. Lietuvos ir Žiemgalos santykiuose su Livonija tvyrojo ramybė.

Tik 1286 m. pradžioje pasirodė naują audrą pranašaujantis ženklas – smulkus lietuvių (veikiausiai žemaičių) kunigaikštis Skarijotas (ar Skirijotas) su savo kariauna įsiveržė į Livoniją¹⁴⁴. Šis antpuolis buvo nedidelis ir nesėkmingas (pats Skarijotas žuvo), tačiau suteikė pretekstą Livonijos krašto magistrui Vilekinui fon Endorfui atnaujinti karo veiksmus prieš Žiemgalą¹⁴⁵. Žinoma, Skarijoto žygis jam buvo tik formali dingstis.

Žiemgalos puolimas, anot Eiliuotosios Livonijos kronikos, prasidėjo kitą žiemą po Skarijoto žygio¹⁴⁶, greičiausiai, 1286 m. gruodį. Be pačių kryžiuočių, pajėgų žygyje dalyvavo Livonijos vyskupų (turbūt Tartu ir Lihulos), Danijos vietininko Estijoje atsiųsti būriai ir kažkiek piligrimų. Visa ši kariuomenė susirinko prie Babytės ežero ir su rogių vilkštine patraukė į Mintaują. Joje pasiėmusi paruoštas atsargas, nužygiavo iki Tervetės. Čia, priešais Tervetės pilį, magistro nurodymu buvo pastatyta Heiligenbergo pilis ir aprūpinta gausiomis maisto bei ginklų atsargomis, įskaitant dvi akmensvaides. Joje buvo palikta 300 vyrų įgula. Visa

Traidenis. Dail. Artūras Slapšys

tai padarius, pagrindinė kariuomenė atsitraukė, tolesnes kovas palikusi Heiligenbergo įgulai¹⁴⁷.

Kitą dieną po Vokiečių ordino pagrindinių pajėgų atsitraukimo į Tervetę atvyko nemažos žemaičių pajėgos ir įkūrė stovyklą prie Heiligenbergo pilies¹⁴⁸. Tai galėjo atsitikti 1286 m. gruodžio pabaigoje ar 1287 m. sausio pradžioje¹⁴⁹.

Atvykus žemaičiams, lauke tarp Tervetės ir Heiligenbergo pilių be perstojo vyko kova, kurioje žuvo ir vienas Ordino riteris, tačiau gerokai daugiau žiemgalių ir žemaičių. Pagaliau žemaičiai priėmė sprendimą imti pilį šturmu. Per 10 dienų buvo pastatyta daug apgulos mašinų ir medžiais užversti pilį juosę grioviai. Kryžiuočiai tuo metu taip pat tobulino savo pilį: kasė naujus griovius ir statė įtvirtinimus. Vienuoliktą dieną buvo surengtas pilies puolimas, kuris, nepaisant atkaklios lietuvių

Tervetės XIII a. rekonstrukcija: 1. Tervetės piliakalnis. 2. Tervetės piliakalnio pirmasis priešpilis. 3. Tervetės piliakalnio antrasis priešpilis. 4. Šventasis kalnas – Heiligenbergas (Švedų kalnas, Senasis piliakalnis). 5. Paukščių kalnas. 6. Senasis miestas. 7. Vienuolyno kalnas. N. Jerumo pieš.

kovos, nepavyko. Kryžiuočiai turėjo dideles strėlių atsargas, kuriomis apšaudė puolėjus. Apgulos mašinos buvo apšaudytos iš akmensvaidžių ir žemaičiai turėjo jas palikti. Tik vakare žemaičiai nutraukė pilies puolimą ir surinko bei sudegino žuvusiosius, kurių buvo 350, neskaitant sunaikiai sužeistų, kurių dalis mirė pakeliui į namus. Dėl tokių nuostolių tarp žemaičių kilo nepasitenkinimas ir jie nusprendė atsitraukti. Žiemgaliai liko Tervetėje dar 3 dienas, po to sudegino savo pilį ir taip pat pasitraukė į Raktės (Žagarės) pilį¹⁵⁰.

Raktė tapo nauju žiemgalių pasipriešinimo centru. Iš jos pradėta vykdyti nuolatinis Heiligenbergo puldinėjimus. Ne kartą Heiligenbergo igula puldinėjo Raktę ir Duobelę, o žiemgaliai rengė atsakomuosius

Šventojo kalno piliakalnio pylimas. T. Baranausko nuotr.

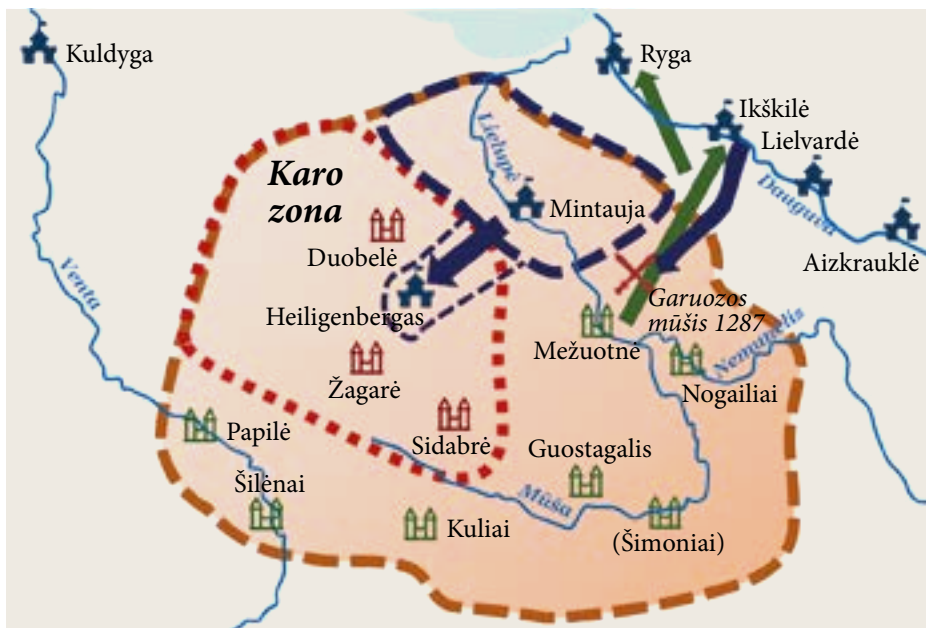

Kovo prie Heiligenbergo pilies. Piešinys ženkle prie Šventojo kalno piliakalnio. 2006 m. T. Baranausko nuotr.

žygius¹⁵¹. Taigi, kaip ir 1272 m., Žagarė tapo kovojančios Žiemgalos politiniu centru, o Heiligenbergas – kryžiuočių baze Žiemgaloje¹⁵².

Siekdami nutraukti šiuos puldinėjimus, žiemgaliai 1287 m. kovo 11 d. puolė Rygos pilį, prie kurios sumušė kryžiuočių sargybą: 5 riteriai žuvo, 10 sužeista. Po nedidelio atsitraukimo ir poilsio greičiausiai Mežuotnės apylinkėse, kovo 23 d. žiemgaliai antrą kartą puolė Padauguvį ir sudegino arkivyskupo vasalo valdomos Ikškilės pilies papilį.

Magistras Vilekinas fon Endorfas paskubomis surinko kariuomenę ir puolė vyti žiemgalius. 1287 m. kovo 26 d. vakare jis įsirengė stovyklą miškų apsuptame Garuozės upelio aukštupio slėnyje (netoli Mežuotnės). Ankstų kovo 27 d. rytą žiemgaliai netikėtai pasirodė prie kryžiuočių stovyklos. Pastebėję besitartinančius žiemgalius, kryžiuočiai susitelkė siauroje upelio slėnio lankoje, prie jų prisijungė tarnai, piligrimai, Rygos miestiečiai, dalis lyvių ir latgalių, o kita lyvių ir latgalių dalis iš karto pabėgo. Tuomet žiemgaliai visa jėga puolė kryžiuočius. Raitas Folmaras fon Bernhauzenas – Livonijoje viešėjęs Ispanijos krašto komtūras – metėsi pulti žiemgalius, patraukdamas paskui save dalį kryžiuočių. Jis surengė du antpuolius, tačiau antrojo metu žuvo. Žiemgaliai atkirto kryžiuočius nuo miške pririštų jų žirgų ir apsupo. Didžioji dalis pagalbinių kryžiuočių karių pabėgo ir buvo persekiojami žiemgalių. Apsupti kryžiuočių riteriai buvo visiškai sutriuškinti. Žuvo pats magistras Vilekinas,

Žiemgala 1286–1287 m. kovų metu. Sudarė T. Baranauskas

statusu jam lygus svečias Folmaras fon Bernhauzenas ir dar 42 Livonijos bei kitų Vokiečių ordino atšakų riteriai¹⁵³.

Livonijos veiksmai po šio pralaimėjimo buvo metams paralyžiuoti, o aprūpinimo iš Rygos negaunanti Heiligenbergo pilies įgula turėjo apriboti savo antpuolius. Mūšyje nuostolių patyrė ir žiemgaliai – žuvo neįvardytas žiemgalių vadas. Kadangi žiemgalių pasipriešinimo centras tuo metu buvo Žagarė, tikėtina, kad jis buvo Žagarės kunigaikštis. Savo ruožtu, galima daryti prielaidą, kad laikinas Žagarės pervadinimas į Raktę šiuo laikotarpiu galėjo būti susijęs su šio iškiliaus karvedžio ir stratego valdymu, nes Raktės pavadinimas gali būti asmenvardinės kilmės (plg. pavardes – lietuvių Raketis, Rakutis, Rektinas, latvių Rekte ir pan.)¹⁵⁴.

Vietoj žuvusio Vilekino nauju magistru paskirtas Kunonas fon Hatenšteinas į Livoniją atvyko tik 1288 m. pradžioje. Metus žiemgalių apsuptyje besigynusios Heiligenbergo pilies įgulos padėtis tuo metu

Garuozos mūšis. Dail. Artūras Slapšys

Medalis Garuozos mūšio
730 metų sukakčiai atminti.
Aut. Andrius Bitaitis

buvo tragiška, tad pirmasis naujojo magistro darbas buvo skubiai, dar 1288 m. vasarį, organizuoti žygį, kurio pagrindinis tikslas buvo atgabenti maisto Heiligenbergo igulai¹⁵⁵. Kunonas fon Hatenšteinas žygiui surinko gana išpūdingą kariuomenę – į ją sutelkti estai, latviai, Tartu ir Lihulos (Lealio) vyskupijų kariai, Rygos miestiečiai.

Dalis kariuomenės (600 vyrų) pakeliui buvo pasiūsta užpulti Duobelės pilies. Sudeginusi Duobelės papilį, ji sugrižo. Visa kariuomenė susirinko stovykloje prie

Garuozos mūšyje žuvęs žiemgalių vadas.
Dail. Artūras Slapšys

Kryžiuočių riteris. Iš renginio Garuozos mūšiui atminti Joniškyje 2013 m.
T. Baranausko nuotr.

Heiligenbergo pilies, kur buvo apžiūrėta – paaiškėjo, kad kariuomenėje būta 6 000 karių¹⁵⁶. Iš ten visi patraukė pulti Raktės. Ta proga Eiliuotoji Livonijos kronika pateikia vieną išsamiausių pilies apgulos aprašymų:

*Gerai jie naktį pailsėjo.
O rytą, kai diena atėjo,
Kariuomenėje mišios atgiedotos,
Po to ilgai nebeatidėliota.
Po valgio tie kariai jau išžygiavo
Ir matės, kad gerai išsirikiavo.
Prie Raktės jie pilies atvyko.
Tiek daug karių nepamatyta,
Kol jie iki pat vartų neatėjo.
Sargyba ten visai menka budėjo.*

*Jie išigavo papilin
Ir matė sprunkančius pilin
Vyrus ir moteris, vaikus.
Arklių daugybę, galvijus
Ir savo turtą jie paliko,
Kuris namuos gulėti liko.
Prie vartų jie pilies skubėjo
Ir gintis jie tenai pradėjo.
Žemyn jie metė tiltus savo.
Vėliau sėkmės patirti gavo,
Kai ėmė pulti juos visus:
Ledinis kalnas jų slidus –
Nebuvo galima ant jo nei išstovėti,
Nei iki jų ant pylimo pasilypėti.*

Kryžiuočiai. Iš renginio Garuozos mūšiai atminti Joniškyje 2013 m. T. Baranausko nuotr.

Žiemgalių kariai. Iš renginio Garuozos mūšiui atminti Joniškyje 2013 m.
T. Baranausko nuotr.

*Ne vienas bandymas toks padarytas.
Papilyje gi buvo nužudytas,
Į pilį kas pasprukti negalėjo.
Ten grobio daug paimti spėjo
Arkliais beigi kitu turtu.
Kariai tai darė su džiaugsmu.
Iki pat vakaro jie darė tą.
Ten stovyklavietė pasirinkta.
Vienam lauke šalia šitos pilies
Daug palapinių statė jie išties.*

*Prie Raktės broliai tie stovėjo
Tol, kol trečia diena atėjo.
Nušovė vyrų daugelį tuomet –
Jų skaičiaus aš nepasakysiu net.
Sudegino jie tuo metu
Tą papilį lig pamatų.
Stambus ir didelis gi buvo jis.
Apniko tad žiemgalius liūdesys,
Pamačius nuostolius šiuos akyse.
Sujaudinti giliai jie širdyse,
Kad nesėkmė tokia jiems atsitiko.
Brolių kariuomenė po to išvyko
Ir vėl Rygon pasuko jie visi.
Vėliau atvyko jie tenai sveiki¹⁵⁷.*

1288 m. pavasarį į pagalbą žiemgaliams atėjo Lietuvos kariuomenė. Žiemgaliai ir lietuviai, 7 000 karių, bendromis pajėgomis puolė Livoniją, Rygos arkivyskupo žemes.

Žagarės II piliakalnis (Aukštadvario, arba Žvelgaičio, kalnas). R. Ginkaus nuotr.

Žemaičių raiteliai. Iš renginio prie Ivangėnų piliakalnio 2015 m. T. Barausko nuotr.

Tuo metu kryžiuočiai, pasinaudodami žiemgalių karių išvykimu, dar kartą įsiveržė į Žiemgalą. Joje pasidalijo į dvi dalis: viena kariuomenės dalis (Kuršo pajėgos) puolė Duobelę ir dar kartą sudegino jos papilį, o kita pirmą kartą puolė Sidabrės pilį. Sidabrės papilio gyventojai buvo užklupti netikėtai. Kryžiuočiai surengė beginklių žmonių skerdynes: tik 20 moterų ir vyrų spėjo pasprukti į pilį, 250 buvo išžudyta, 60 paimta į nelaisvę. Pilies gynėjų pasipriešinimas ir papilio gaisras sutrukdė tęsti apgulą ir kryžiuočiai atsitraukė, paėmę gausų grobį¹⁵⁸.

Gali atrodyti, kad kryžiuočiai laimėjo lengvą pergalę, tačiau Kunono fon Hatenšteino sprendimas pulti Žiemgalą, užuot gynus Livoniją, buvo labai kontroversiškas ir gerokai sugadino jo santykius su Rygos arkivyskupu bei nusmukdė kryžiuočių, kaip krašto gynėjų, autoritetą Livonijoje. Juk lietuviai ir žiemgaliai taip pat niokojo Livoniją niekieno netrukdomi. Rygos arkivyskupo valdos ypač nukentėjo, iš jų išsivaryta daug belaisvių. Jonas iš Ikškilės – Rygos arkivyskupo vasalas – pakliuvo į lietuvių nelaisvę, gindamas menkai apsaugotas arkivyskupo valdas, kurių neapgynė net ir 600 Rygos arkivyskupo karių, kryžiuočių išvestų kariauti į Žiemgalą.

Kadangi Livoniją likimo valiai palikę kryžiuočiai buvo kalti dėl Jono iš Ikškilės nelaisvės, jie išpirko savo kaltę, pasirūpindami jo išvadavimu, nes nenorėjo atvirai konfliktuoti su arkivyskupu. Mainais už jo paleidimą Lietuva pareikalavo, kad kryžiuočiai sugriautų jų prie Dauguvos pastatytą Daugpilio pilį, ir tai buvo padaryta (šią pilį kryžiuočiams pavyko atstatyti tik 1313 m.)¹⁵⁹. Tai buvo puikus strateginis Lietuvos laimėjimas, prie kurio prisidėjo ir žiemgaliai.

Po šio žygio 1288–1289 m. vyko nuolatiniai kryžiuočių puldinėjimai iš Heiligenbergo pilies, nukreipti iš pradžių prieš žiemgalių Sidabrę, o paskui – prieš Duobelę ir Raktę. Buvo deginami jų papiliai ir apylinkės. Eiliuotoji Livonijos kronika apie tai rašo tik apibendrintai:

*Daug kartų šitaip atsitiko:
Su dviem kariuomenėm jie vyko
Ir papilius padėgdavo abu.
Atliko daugel didvyrių darbų
Ir Raktėje, ir Duobelėje.
Jie pasipriešint negalėjo
Anei vėlai, anei anksti.
Kai broliai būdavo arti,
Palikdavo jie papilius stovėti.
O kas į pilį negalėjo spėti,
Gyvybę tas turėjo atiduoti
Arba nelaisvėn pasiduoti¹⁶⁰.*

Radiniai iš Sidabrės (Kalnelio):
kirvelio formos pakabukas,
žiedas ir segė. Jonišio istorijos ir
kultūros muziejus

Buvo sutrikdytas visas žiemgalių ūkinis gyvenimas. Buvo nebeįmanoma apsėti laukų ir nuimti derliaus, todėl iškilo bado grėsmė. 1289–1290 m. žiemą įvyko lemiamas lūžis.

Kiek vėliau Rygos arkivyskupas, pradėjęs rimtai konfliktuoti su Vokiečių ordinu ir stojęs Lietuvos ir Žiemgalos pusėn, skundė Vokiečių ordiną popiežiui dėl to, kad šis sunaikinęs Žiemgalos vyskupystę. Prieš pat lemiamą smūgį kryžiuočiai Žiemgalos kilminguosius pakvietę į puotą ir žiauriai, kapodami galvas, išžudė¹⁶¹. Prūsijos kronikininkas Petras Dusburgietis tiksliau išdėstė šio įvykio aplinkybes. Iš jo pasakojimo aiškėja, kad 1289 m. pradžioje Prūsijos kryžiuočių siųsti plėšikai su išdaviko Pelužio pagalba, netikėtai užklupę vestuves greičiausiai Žemaičių vyriausio kunigaikščio pilyje, į kurias buvo susirinkę beveik visi Lietuvos kilmingieji, išžudė 70 kunigaikščių drauge su namų šeimininku¹⁶². Nesunku suprasti, kad būtent šioje kruvinoje puotoje turėjo dalyvauti ir žiemgalių diduomenės atstovai, kurie tuo metu jau buvo pakankamai integruoti į Lietuvos valstybės vidaus gyvenimą¹⁶³.

Žiemgalių kovos kirviai
(XI–XIII a.) iš Budraičių
kapinyno (netoli Žagarės).
Joniškio istorijos ir kultūros
muziejus

Pačioje Žiemgaloje iš pradžių, 1289 m. pabaigoje, žiemgaliai buvo priversti sudeginti savo Duobelės pilį. Dalis jos gynėjų pasitraukė į Raktę, kiti – į Lietuvą¹⁶⁴. Netrukus atėjo ir Raktės eilė:

*Pilis ir Raktėj buvo užpulta,
Kaip padaryta Duobelėj tada.
Trumpam pakilo jie kovoti.
Tiek daug raitų ten ėmė joti,
Ir deginti aplinkui taip plikai,
Kad nusivylė jie gyvenimu tenai.
Be to, nuo bado jie kentėjo alkani,
Taip pat jų daugelis jau buvo užmušti.
Jie šitą pilį pagaliau apleido.
Ir palikimą ten palikti leido,
Kaip įkaitą į Vokiečių namus.
Ir iškeliavo į kitus kraštus.*

*Vėliau aš nepaklausiau apie tai,
Ar daug patyrė vargo jie tenai?
Vardu magistro gi tenai komtūras,
Heiligenberge kuris valdžią turi,
Žinia šita gi jis apsidžiaugė labai
Ir brolių įkaitą sudegino tenai.
Pilis tenai sudeginta tiksliau,
Tai – Raktė, kaip aš ką tik jums skaičiau¹⁶⁵.*

Ilgiausiai laikėsi Sidabrės pilis, į kurią nukrypo visi kryžiuočių smūgiai. 1290 m. tarp bado ir antpuolių iškankintų pilėnų įvyko skilimas: dalis nusprendė pasitraukti į Lietuvą, o kiti, norėję likti tėvynėje, užsidarė pilyje ir pasiuntė žinią Mintaujos komtūrai, kad sutinka pasiduoti. Atvykę kryžiuočiai nuniokojo Sidabrės apylinkes, sudegino pilį, o pasidavusius žiemgalius išsivedė į Mintaują.

Kryžiuočiai nebetikino artimiausiu metu įsitvirtinti ištuštėjusiam krašte. Galutinai nuslopinę žiemgalių pasipriešinimą, jie tais pačiais 1290 m. sudegino ir savo vienintelę pilį sukilusioje Žiemgaloje – Heiligenbergą. Dalis Žiemgalos buvo nuniokota, tačiau ji liko Lietuvos valstybės sudėtyje. Taip pat nuniokota zona su Žagarės bei Sidabrės pilimis, kuri nominaliai tebe priklausė Lietuvai. Kryžiuočiai atsitraukė ir bent tris dešimtmečius į ją nebesikėsino¹⁶⁶.

Medalis Sidabrės pilies
730 metinėms atminti.
Aut. Andrius Bitaitis

Lietuvos ir Latvijos pasienio situacijos susiklostymas

A pie nuniokotą Žiemgalos dalį Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas, kuris neatsitiktinai titulavosi ir Žiemgalos kunigaikščiu, 1322 m. vasarą rašė popiežiui Jonui XXII, kaltindamas kryžiuočius, kad jie „taip pat ir žemes palieka ištuštėjusias, kokios plyti Žiemgaloje ir daug kur kitur. Bet sako, kad tai daro, kad apgintų krikščionis“¹⁶⁷.

Gedimino 1323 m. sausio 25 d. laiško, kuriame jis tituluojami Lietuviių ir Rusėnų karaliumi, Žiemgalos valdovu ir kunigaikščiu, tuolaikinė kopija (Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas valsts vēstures arhīvs, f. 673, apr. 4/K-18, lieta nr. 18)

Vokiečių nukariauta Žiemgala ir jos įtakos zona XIV a. pirmoje pusėje (nuo 1321 m.).
Sudarė T. Baranauskas

Gedimino titule Žiemgala išskyla kaip viena iš trijų pagrindinių Lietuvos valstybės dalių šalia Lietuvos ir Rusios¹⁶⁸. Tik nuo 1321 m. Vokiečių ordinas pradėjo vėl skverbtis į Žiemgalos šiaurinę dalį¹⁶⁹ ir pamažu, per visą XIV a., ją užvaldė¹⁷⁰.

Pamažu nyko ir žiemgalių kalba. Dar Gediminas, 1323 m. gegužės 26 d. kreipdamasis į pranciškonų ordino vienuolius, prašė jų atsiųsti pamokslininkų, mokančių žiemgalių kalbą¹⁷¹. Paskutinis žiemgalių kalbą paminėjo prancūzų riteris ir keliautojas Žilberas de Lanua – ja kalbant jis išgirdo kai kuriuose kaimuose keliaudamas per Kuršą ir Žiemgalą į Rygą 1413 m.¹⁷², o taip pat į šiaurę nuo Rygos¹⁷³, kur žiemgališkai, matyt, dar kalbėjo išeiviai iš Žiemgalos.

Pietinė Žiemgalos dalis visam laikui įsiliejo į Lietuvos valstybę, kurioje po Gedimino laikų Žiemgalos pavadinimą nustota vartoti – lietuviškoji Žiemgalos dalis buvo prijungta prie Žemaitijos.

Tai padėjo pagrindus istorinės Žiemgalos padalijimui į dvi dalis – šiaurinė buvo prijungta prie Livonijos vokiečių valdų, ilgainiui (daugiausia XV–XVI a.) buvo iš naujo apgyvendinta¹⁷⁴ ir tapo Latvijos dalimi, o pietinė tuo pačiu metu įsiliejo į Lietuvos valstybę.

Prancūzų riteris ir keliautojas Žilberas de Lanua (Guillebert de Lannoy; 1386–1462 m.)

Pabaigos žodis

Žiemgaliai, kaip savarankiška gentis, tikėtina, gyvavo daugiau kaip 1 200 metų – nuo žiemgalių protėvių įsikūrimo Mūšos–Lielupės baseine I–II a. sandūroje iki Žiemgalos padalijimo tarp Lietuvos ir Livonijos XIV a. pirmoje pusėje. Didžiąją Žiemgalos istorijos dalį šiandien liudija tik nebylūs archeologiniai paminklai. Atskirų žinių apie žiemgalių istoriją pasirodo nuo vikingų epochos pradžios (IX a.).

Tačiau tik paskutinis žiemgalių istorijos šimtmetis, o būtent XIII a., paliko ryškų pėdsaką istorijos šaltiniuose, iš kurių ir pažįstame šios genties kovinę dvasią, laisvės siekius, sužinome ir vieną kitą žiemgališką vardą, pamatome žymiausių jų vadų – Viestarto, Skabio ir Nameisio – asmenybes.

Tai – dramatiškas kryžiaus karų, žiemgalių kovų dėl laisvės ir išlikimo laikotarpis. Žiemgaliai neišsaugojo savo laisvės ir teritorinio vientisumo. Pernelyg arti Žiemgalos įsikūrė pagrindinis vokiečių ekspansijos centras – Rygos miestas. Tai, kad Žiemgala taip ilgai, taip atkakliai ir netgi, galima sakyti, sėkmingai priešinosi šiai ekspansijai stebina kur kas labiau, nei santykinė jos nesėkmė. Visišku pralaimėjimu šių kovų baigties vis dėlto laikyti negalima.

Žiemgaliai anksti suprato vokiečių ekspansijos keliamą grėsmę jiems ir pasirinko suartėjimo su Lietuvos valstybe kelią. Tai atvedė prie istorinio Nameisio sprendimo 1279 m. prisijungti prie Lietuvos valstybės ir tapti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio vasalu. Tai padėjo žiemgaliams iš pradžių apginti didesnę savo teritorijos dalį, o ilgesnėje perspektyvoje apie pusę Žiemgalos išliko neužkariauta vokiečių.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laikais Žiemgala vis dar buvo suvokiama kaip struktūrinė Lietuvos valstybės dalis ir minima valdovo titule. Tačiau vėlesniais laikais lietuviškoji Žiemgalos dalis buvo

prijungta prie Žemaitijos ir tapo jos šiaurine periferija. Žiemgalos tradicija Lietuvoje buvo užmiršta ir tik nuo XX a. gaivinama jau kaip atkurtos istorinės savimonės dalis.

Paradoksalu, bet Livonijos vokiečių užkariautoje Žiemgalos dalyje Žiemgalos pavadinimas nebuvo užmirštas ir be pertraukos vartotas iki šių dienų. Todėl Latvijoje Žiemgalos istorinės tradicijos gaivinti nereikėjo – pakako ją tik palaikyti ir puoselėti. Tiesa, dėl skirtingo Žiemgalos pavadinimo likimo lietuviškoje ir latviškoje (livoniškoje) Žiemgalos dalyse, kurį laiką atrodė, kad istorinė Žiemgala buvo beveik tapati tai Žiemgalos daliai, kuri atsidūrė Livonijai (vėliau – Latvijai) priklausančioje teritorijoje. Tik naujaisi archeologiniai tyrinėjimai leido atkurti platesnę istorinės Žiemgalos teritorijos sampratą, atrasti ir lietuvišką Žiemgalą.

Ir nors istorijos raida nutraukė gyvą žiemgalių istorijos tradiciją, nugramzdino užmarštin senąją žiemgalių kalbą, šiandien ir lietuviškoje, ir latviškoje Žiemgalos dalyje kalbama žiemgalių kalbai giminingomis lietuvių bei latvių kalbomis ir puoselėjamas žiemgalių istorijos atminimas. Tai reiškia, kad Žiemgalos istorija nesibaigė tragiškai. Žiemgala patyrė transformaciją, bet jos istorija tęsiasi Lietuvoje ir Latvijoje. Žiemgalių kultūros pėdsakai tebeatomi Žiemgalos kraštovaizdyje ir tebėra gyvi čia gyvenančių žmonių širdyse.

Nuorodos

1. Jovaiša E. *Aisčiai. Kn. 1: Kilmė*. Vilnius, 2012, p. 184, 188.
2. Vaškevičiūtė I. *Žiemgaliai V–XII amžiuje*. Vilnius, 2004, p. 29–31.
3. *Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas. Joniškis, 2014, p. 12–13.
4. Būga K. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1959, t. 2, p. 107; Vilnius, 1961, t. 3, p. 252–253, 737.
5. Riškus V. Žiemgala ar vis tik Žemgala. *Voruta*, 2008 09 06, nr. 17 (659), p. 9.
6. Balode L. Latvijos Žiemgala: ką liudija vietovardžiai, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2020, t. 27, p. 113; Топоров В. *Исследования по этимологии и семантике*. Москва, 2010, т. 4: Балтийские и славянские языки, кн. 2, с. 31.
7. Bušs O. Par etnonimu *kurši* un *zemgaļi* cilmi, *Onomastica Lettica*, Rīgā, 1990, p. 89.
8. Garliauskas V. *Žiemgalių etnogenezė ir vardo „Žiemgala“ etimologija*. Vilnius, 2015, p. 17–18, 27–28, 39.
9. Būga K. *Rinktiniai raštai*, t. 3, p. 256–257, 266, 733.
10. Garliauskas V. *Žiemgalių etnogenezė...*, p. 14–15.
11. Lelewel J. *Gilbert de Lannoy i jego podróże*. Poznań, 1844, s. 26–29.
12. Jordanas. *Apie Getų kilmę ir žygius, arba Getika = De origine actibusque getarum, seu Getica*, iš lotynų k. Vertė V. Gerliakienė, įvadą, lotyniško teksto redakciją ir komentarų parengė D. Alekna. Vilnius, 2017, p. 182–183.
13. Baranauskas T. Saxo Grammaticus on the Balts, *Saxo and the Baltic Region: a symposium*, ed. T. Nyberg. Odense, 2004, p. 66–68.
14. Mickevičius A. *Normanai ir baltai IX–XII a.: monografija*. Vilnius, 2004, p. 110.
15. Pagal germanų kalbų logiką Daksonas (*Daxon*) turėtų būti Dako ar Dakso sūnus, o Diano (*Dian*) sūnus turėtų būti įvardijamas kaip Diansonas. Tad iš esmės čia turime tik iškraipytą tėvo vardą *Dian* arba *Dak(s)*. Gal šiuos variantus geriausiai paaiškintų lietuviška pavardė Daknis arba Daknys? Žr.: Vanagas A., Maciejauskienė V., Razmukaitė M. *Lietuvių pavardžių žodynas*. Vilnius, 1985, t. 1, p. 447.
16. Baranauskas T. Saxo Grammaticus on the Balts, p. 69–71.
17. Ten pat, p. 67–73.
18. Vasiliauskas E. Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII a., *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 81–83.
19. *Annales Ryenses*, ed. V. Cl. I. M. Lappenberg, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Hannoverae, 1859, t. 16, p. 398.
20. Глазырина Г. В. *Сага об Ингваре Путешественнике: текст, перевод, комментарий*. Москва, 2002, с. 210, 254–255. Nesusipratimu laikytini G. Glazyrinos išvedžiojimai, kad Snorio Sturlusono sagų rinkinyje „Heimskringla“ (Inglingų sagoje) pateiktas pasakojamas apie du atskirus legendinių Švedijos karalių Ingvaro ir jo sūnaus bei įpėdinio Anundo žygius į Estiją buvęs neva pirminė pasakojimo apie Ingvaro ir Anundo kelionės į Žiemgalą versija (ten pat, p. 61, 303–304), nes šių pasakojimų nesieja niekas,

- išskyrus vardų sutapimą. Legendinius Ingvarą ir Anundą, minimus Inglingų sagoje, pirmasis paminėjo IX–X a. sandūroje gyvenęs norvegų skaldas Tjodolfas, o jų pačių veikla hipotetiškai datuojama VII a., taigi jie niekaip negali būti susiję su XI a. gyventaisiais Ingvaru ir Anundu, kurių gyvenimas ir veikla XI a. yra gana gerai dokumentuota.
21. Mickevičius A. *Normanai ir baltai IX–XII a.: monografija*. Vilnius, 2004, p. 126–129; *Senās Latvijas vēstures avoti*, red. A. Švābe. Rīgā, 1937, burtn. 1, p. 11–12 (nr. 13, 15); Butkus A. Žiemgalos vardas skandinavų runomis, *Baltistica*, 1994, t. 29, nr. 1, p. 86–90.
 22. Baranauskas T. *Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius, 2000, p. 148–151.
 23. *Полное собрание русских летописей*. Ленинград, 1926, т. 1: Лаврентьевская летопись. Вып. 1: Повесть временных лет, с. 281.
 24. Vasiliauskas E. *Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII a.*, p. 83.
 25. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, no latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri. Rīga, 1993, p. 46–49; Bennighoven F. *Der Orden der Schwertbruder: Fratres Milicie Christi de Livonia*. Köln-Graz, 1965, S. 19.
 26. *Senās Latvijas vēstures avoti*, burtn. 1, p. 16.
 27. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 48–49 (I, 6); *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. N. Vėlius. Vilnius, 1996, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos, p. 245–247.
 28. Johansen P. Die Chronik als Biographie. Heinrich von Lettlands Lebensgang und Weltanschauung, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1953, vol. 1, S. 17.
 29. Nyenstädt F. Livländische Chronik, *Monumenta Livoniae Antiquae*. Riga-Leipzig, 1839, Bd. 2, S. 9.
 30. Ērglis R. *Zemgales neatkarības vēsture*. Rīga, 1936, p. 48–49.
 31. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 60–61 (IV, 7).
 32. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres milicie Christi de Livonia*. Köln-Gratz, 1965, S. 51–53.
 33. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 62–63 (V, 3).
 34. Ten pat, p. 64–65 (VI, 5).
 35. Ten pat, p. 60–61 (IV, 7).
 36. Ten pat, p. 72–77 (IX, 1–4).
 37. Baranauskas T. Mūšiai viduramžių Lietuvos istorijoje, *Lituanistica*, 2020, t. 66, nr. 3 (121), p. 168.
 38. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 90–91 (X, 10).
 39. Ten pat, p. 114–117 (XII, 2–4).
 40. Ten pat, p. 116–117 (XII, 3).
 41. Ten pat, p. 106–109 (XI, 6).
 42. Ten pat, p. 134–139 (XIV, 5).
 43. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai = Acta episcopatus Seloniensis et Semigalliensis*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas. Pasvalys-Joniškis, 2021, p. 7.
 44. *Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik*, atdzejojis V. Bisenieks; Ē. Mugarēviča priekšvārds; Ē. Mugarēviča, K. Kļaviņa komentāri. Rīga, 1998, p. 72–75 (eil. 1423–1552); *The Livonian Rhymed Chronicle*, with an historical introduction, maps and appendices by J. C. Smith, W. L. Urban. Bloomington, Indiana, 1977, p. 21–22; Gudaivičius E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius, 1989, p. 33; Raulinaitis Z. *Lietuvos raiteliai. Kn. 1: Kunigaikščių sąjunga*. Brooklyn, 1985, p. 169.
 45. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 238–241 (XXIII, 3).

46. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 12 (nr. 2).
47. Ten pat, p. 240–243 (XXIII, 4).
48. Ten pat, p. 246–251 (XXIII, 8).
49. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 14 (nr. 4).
50. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 24 (nr. 11).
51. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 314–315 (XXIX, 4).
52. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 15–17 (nr. 5–7).
53. Ten pat, p. 34 (nr. 15).
54. Ten pat, p. 36 (nr. 16); Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 257.
55. Raulinaitis Z. *Lietuvos raiteliai. Kn. 1*, p. 279 (teisinga autoriaus pastaba dėl kryžininkų kariuomenės rinkimosi laiko, tačiau nepagrįsta išvada, kad ji Žiemgalą puolė dar prieš žiemgalių antpuolį prieš Daugavgrīvą).
56. Canonici Sambiensis Epitome gestorum Prussie, heraugegeben von M. Toeppen, *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1861, Bd. 1, p. 279; Annales Dunemundenses, ed. W. Arndt, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1866, t. 19, p. 709; Annales Stadenses, auctore Alberto, ed. Io. M. Lappenberg, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1859, t. 16, p. 360; *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika = Hermanni de Wartberge chronicon Livoniae*, no latīņu valodas tulkojis, priekšvārdu un komentārus sarakstījis Ē. Murgurēvičs. Rīga, 2005, p. 46–47; Die Annalen und das Necrologium von Ronneburg, *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1863, Bd. 2, p. 144.
57. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 258; Raulinaitis Z. *Lietuvos raiteliai. Kn. 1*, p. 281.
58. *Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 78 (eil. 1690–1728); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 24.
59. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 40 (nr. 18).
60. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 257.
61. Bauer A. Semgallen und Upmale in frühgeschichtlicher Zeit, *Baltische Lande*, Leipzig, 1939, Bd. 1: Ostbaltische Frühzeit, S. 311.
62. *Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 78–80 (eil. 1729–1798); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 24–25.
63. Ērglis R. *Zemgales neatkarības vēsture*. Rīga, 1936, p. 119–122.
64. Bauer A. Semgallen und Upmale in frühgeschichtlicher Zeit, S. 310–311; Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 258–259.
65. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, parengē, vērtē ir komentāvo T. Baranauskas. Pasvalys–Jonīškis, 2017, p. 12–14 (nr. 1).
66. *Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 80–81 (eil. 1799–1846); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 25–26; Łowmiański H. *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego*. Wilno, 1932, t. 2, s. 307.
67. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 278.
68. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, p. 23 (nr. 4); Łowmiański H. *Studja nad początkami...*, t. 2, s. 306.
69. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, p. 25–28 (nr. 5).
70. Ten pat, p. 15–22 (nr. 2–3).
71. *Senās Latvijas vēstures avoti*, burtn. 1, p. 154–155 (nr. 173).
72. Ten pat, p. 156 (nr. 176).

73. Ten pat, p. 155–156 (nr. 174).
74. Ten pat, p. 157 (nr. 178).
75. Ten pat, p. 156 (nr. 175).
76. Ten pat, p. 158 (nr. 179).
77. Ten pat, p. 158–159 (nr. 180).
78. Baranauskas T., Zabiela G. *Saulės mūšio pėdsakų paieškos*. Vilnius, 2016, p. 14–15.
79. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 300–301, 312–313, 322–323; Schwartz P. *Kurland im dreizehnten Jahrhundert bis zum Regierungsantritt Bischof Emund's von Werd*. Leipzig, 1875, S. 37–40.
80. Baranauskas T., Zabiela G. *Saulės mūšio pėdsakų paieškos*, p. 27–28.
81. Schwartz P. *Kurland im dreizehnten Jahrhundert...*, S. 48.
82. Baranauskas T., Zabiela G. *Saulės mūšio pėdsakų paieškos*, p. 48.
83. Ērglis R. *Zemgales neatkarības vēsture*. Rīga, 1936, p. 126–127, 197.
84. Gudavičius E. *Mindaugas*. Vilnius, 1998, p. 224–225.
85. Baranauskas T. *Vorutos pilis, Mūsų praeitis*, 2001, t. 7, p. 43–70.
86. *Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 114–115 (eil. 3351–3406); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 46.
87. *Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 115–116 (eil. 3407–3450); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 47.
88. *Senās Latvijas vēstures avoti*, red. A. Švābe. Rīgā, 1940, burtn. 2, p. 302–304 (nr. 328).
89. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, p. 35–36 (nr. 8).
90. Schwartz P. *Kurland im dreizehnten Jahrhundert...*, S. 65–66.
91. *Senās Latvijas vēstures avoti*, burtn. 2, p. 310–311 (nr. 340).
92. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, p. 42 (dok. 10, kom. 7).
93. *Senās Latvijas vēstures avoti*, burtn. 2, p. 266–267 (283).
94. Ten pat, p. 302–304 (nr. 328).
95. Goetze P. *Albert Suerbeer, Erzbischof von Preussen, Livland und Ebstland: geschichtliche Darstellung*. St. Petersburg, 1854, S. 51–52.
96. *Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae*, p. 10–16 (nr. 1–2).
97. Ten pat, p. 10–11 (nr. 1).
98. Vasiliauskas E. *Žiemgalių žemės XII–XIII a., Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje: mokslinių straipsnių rinkinys*, sud. R. R. Trimonienė, R. Jurgaitis. Šiauliai, 2007, p. 49; Vasiliauskas E. *Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnio II papėdės gyvenvietė, Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*, p. 72–77; Vasiliauskas E. *Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnis II ir Senosios Žagarės dvarvietė, Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*, p. 72–83; Vasiliauskas E. *Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnis II ir Senosios Žagarės dvarvietė, Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*, p. 143–147; Vasiliauskas E. *Žagarės II (Žvelgaičio) piliakalnio ir kapinyno radiniai (kai kuriais Žagarės XII–XIII a. istorijos klausimais), Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2008, t. 33, p. 153–186; Vasiliauskas E. *Žagarės 2. (Žvelgaičiu) pilskalnis 13.–17. gadsimtā: no koka pils līdz koka muižai, Arheologija un etnogrāfija*, 2014, t. 28, p. 97–110.
99. Baranauskas T. *Kur buvo žiemgalių Silenės žemė?, Florilegium Lithuanum: in honorem eximii professoris atque academici Lithuani domini Eugenii Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum*. Vilnius, 2010, p. 194–206.
100. *Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 155 (eil. 5245–5265); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 67.

101. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 132, 134 (eil. 4173–4180, 4301–4304); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 55–56.
102. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 149 (eil. 4971–4972); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 63–64; Baranauskienė I. *Durbės mūšis: istorija, priežastys, pasekmės*. Telšiai, 2010, p. 17–18.
103. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 155 (eil. 5239–5265); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 67.
104. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 156–159 (eil. 5295–5444); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 67–69.
105. Vasiliauskas E. Žiemgalių žemės XII–XIII a., p. 51.
106. Baranauskienė I. *Durbės mūšis*, p. 18–22.
107. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 159–160 (eil. 5445–5478); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 69.
108. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 168 (eil. 5844–5848); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 73; Baranauskienė I. *Durbės mūšis*, p. 22–27.
109. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 200–202 (eil. 7297–7390); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 90.
110. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 202 (eil. 7391–7420); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 90–91.
111. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 202–204 (eil. 7421–7512); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 91–92.
112. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 210 (eil. 7769–7795); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 96.
113. *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, herausgegeben von F. G. von Bunge. Reval, 1853, Bd. 1, S. 536–537 (nr. 425).
114. Ten pat, p. 538–539 (nr. 426).
115. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 215 (eil. 8017–8026); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 98.
116. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 215–216 (eil. 8028–8045); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 98–99.
117. Gudavičius E. *Kryžiaus karai Pabaltijje...*, p. 159.
118. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 216 (eil. 8047–8068); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 99.
119. *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, Bd. 1, S. 542–544 (nr. 430).
120. *Žiemgalos aktai* = *Acta Semigalliae*, p. 26–29 (nr. 4).
121. Varakauskas R. Kautynės ties Ašerade (1279 m.) (Iš lietuvių kovų prieš Livonijos ordiną XIII a.), *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1963, t. 4, p. 123–134; Dediala R. 1279 metai, arba kaip mes skriaudėm Ordiną, *Alkas.lt*, 2012 03 04, <<http://alkas.lt/2012/03/04/r-dediala-1279-metai-arba-kaip-mes-skriaudem-ordina>>.
122. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 224 (eil. 8440–8444); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 103.
123. *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312): Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, bearbeitet von A. Seraphim. Königsberg i. Pr., 1912, S. 141.
124. Ten pat, p. 131.
125. Ten pat, p. 29.

126. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 230 (eil. 8694–8696); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 106.
127. Ten pat, p. 230–231 (eil. 8679, 8747–8757); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 106–107.
128. Baranauskas T. Žemaitija ir Žiemgala XIII a. ketvirtajame ketvirtyje – XIV a. pirmajame ketvirtyje, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2019, t. 39, p. 104–107.
129. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 235–241 (eil. 8929–9192); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 109–112.
130. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 238–239 (eil. 9082, 9093); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 111.
131. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 244 (eil. 9338); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 113.
132. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 241–242 (eil. 9219–9240); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 112.
133. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 244 (eil. 9363–9364); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 114.
134. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 245 (eil. 9395–9400); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 114.
135. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 246 (eil. 9411–9422); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 114–115.
136. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 246 (eil. 9430–9444); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 115.
137. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 246–247 (eil. 9453–9492); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 115.
138. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 248 (eil. 9517–9542); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 116.
139. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 249 (eil. 9594); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 116.
140. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 250 (eil. 9631–9632); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 117.
141. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 250–251 (eil. 9638–9644); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 117.
142. Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*, parengė R. Batūra, vertė L. Valkūnas. Vilnius, 1985, p. 216; Petrus de Dusburgk. *Chronica terrae Prussiae* = Piotr z Dusburga. *Kronika ziemi Pruskiej*, ed. J. Wenta et S. Wyszomirski. Cracoviae, 2007, p. 193.
143. Baranauskas T. *Garuozos mūšis: šaltiniai ir interpretacijos*. Joniškis, 2017, p. 27–31.
144. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 254–256 (eil. 9801–9893); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 119–120.
145. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 256 (eil. 9899–9902); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 120.
146. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 257 (eil. 9918); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 120.
147. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 256–257 (eil. 9899–9960); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 120–121.
148. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 258 (eil. 9969–9980); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 121.
149. Baranauskas T. *Garuozos mūšis*, p. 39.

150. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 258–261 (eil. 9964–10126); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 121–123.
151. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, 261–263 (eil. 10145–10200); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 123.
152. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 261–262 (eil. 10145–10149); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 123.
153. Baranauskas T. *Garuozos mūšis*, p. 53–58.
154. *Ten pat*, p. 55.
155. *Ten pat*, p. 62–64.
156. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 281 (eil. 11032–11034); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 132.
157. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 281–282 (eil. 11035–11082); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 132–133.
158. Baranauskas T. *Garuozos mūšis*, p. 64–67.
159. *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika* = *Hermann de Wartberge chronicon Livoniae*, p. 64–65.
160. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 288 (eil. 11353–11364); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 136.
161. *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312)*, S. 169–170.
162. Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*, p. 216; Petrus de Dusburgk. *Chronica terrae Prussiae* = Piotr z Dusburga. *Kronika ziemi Pruskiej*, p. 193–194.
163. Baranauskas T. *Garuozos mūšis*, p. 68–70; Baranauskas T. *Žemaitija ir Žiemgala...*, p. 107–109.
164. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 289 (eil. 11395–11408); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 136.
165. *Atskaņu hronika* = *Livländische Reimchronik*, p. 289 (eil. 11409–11428); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 136–137.
166. Baranauskas T. *Garuozos mūšis*, p. 70–77; Baranauskas T. *Žemaitija ir Žiemgala...*, p. 109–111.
167. *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans* = *Gedimino laiškai*, tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003, p. 40.
168. Baranauskas T. *Žemaitija ir Žiemgala...*, p. 100–101.
169. *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika* = *Hermann de Wartberge chronicon Livoniae*, p. 68–69.
170. Baranauskas T. *Žemaitija ir Žiemgala...*, p. 111–114.
171. *Chartularium Lithuaniae...*, p. 63.
172. Lelewel J. *Gilbert de Lannoy i jego podróże*. Poznań, 1844, s. 26–27.
173. *Ten pat*, p. 28–29.
174. Vasiliauskas E. *Žiemgalos apgyvendinimo raida XIV a. – XVI a. pradžioje*, *Istorija*, 2009, t. 74, nr. 2, p. 4–12.

Panaudoti šaltiniai ir literatūra

ŠALTINIAI

- Annales Dunemundenses, ed. W. Arndt, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1866, t. 19, p. 708–709.
- Annales Ryenses, ed. V. Cl. I. M. Lappenberg, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1859, t. 16, p. 386–410.
- Annales Stadenses, auctore Alberto, ed. Io. M. Lappenberg, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1859, t. 16, p. 271–379.
- Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik*, atdzejojis V. Bisenieks; Ē. Mugarēviča priekšvārds; Ē. Mugarēviča, K. Kļaviņa komentāri. Rīga, 1998.
- Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. N. Vėlius. Vilnius, 1996, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos.
- Canonici Sambiensis Epitome gestorum Prussie, heraugegeben von M. Toeppen, *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1861, Bd. 1, p. 272–290.
- Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedemime illustrans = Gedimino laiškai*, tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003.
- Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312): Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, bearbeitet von A. Seraphim. Königsberg i. Pr., 1912.
- Die Annalen und das Necrologium von Ronneburg, *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1863, Bd. 2, p. 142–148.
- Indriķa hronika = Heinrichi Chronicon*, no latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri. Rīga, 1993.
- Kuršo aktai = Acta Curoniae*, parengē, vertē ir komentavo T. Baranauskas. Pasvalys–Joniskis, 2017.
- Lelewel J. *Gilbert de Lannoy i jego podróże*. Poznań, 1844.
- Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, herausgegeben von F. G. von Bunge. Reval, 1853, Bd. 1.
- Nyenstädt F. *Livländische Chronik*, *Monumenta Livoniae Antiquae*. Riga-Leipzig, 1839, Bd. 2.
- Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*, parengė R. Batūra, vertė L. Valkūnas. Vilnius, 1985.
- Petrus de Dusburgk. *Chronica terrae Prussiae = Piotr z Dusburga. Kronika ziemi Pruskiej*, ed. J. Wenta et S. Wyzomirski. Cracoviae, 2007.

Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai = *Acta episcopatus Seloniensis et Semigalliensis*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas. Pasvalys-Joniškis, 2021.

Senās Latvijas vēstures avoti, red. A. Švābe. Rīgā, 1937, burtn. 1; Rīgā, 1940, burtn. 2.

The Livonian Rhymed Chronicle, with an historical introduction, maps and appendices by J. C. Smith, W. L. Urban. Bloomington, Indiana, 1977.

Vanagas A., Maciejauskienė V., Razmukaitė M. *Lietuvių pavardžių žodynas*. Vilnius, 1985, t. 1.

Vartberges Hermaņa Livonijas hronika = *Hermanni de Wartberge chronicon Livoniae*, no latīņu valodas tulkojis, priekšvārdu un komentārus sarakstījis Ē. Mugurēvičs. Rīga, 2005.

Žiemgalos aktai = *Acta Semigalliae*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas. Joniškis, 2014.

Глазырина Г. В. *Сага об Ингваре Путешественнике: текст, перевод, комментарий*. Москва, 2002.

Полное собрание русских летописей. Ленинград, 1926, т. 1: Лаврентьевская летопись. Вып. 1: Повесть временных лет.

LITERATŪRA

- Balode L. Latvijos Žiemgala: kā liudija vietovardžiai, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2020, t. 27, p. 112–125.
- Baranauskas T. *Garuozos mūšis: šaltiniai ir interpretacijos*. Joniškis, 2017.
- Baranauskas T. Kur buvo žiemgalių Silenės žemė?, *Florilegium Lithuanum: in honorem eximii professoris atque academici Lithuani domini Eugenii Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum*. Vilnius, 2010, p. 194–206.
- Baranauskas T. *Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius, 2000.
- Baranauskas T. Mūšiai viduramžių Lietuvos istorijoje, *Lituanistica*, 2020, t. 66, nr. 3 (121), p. 157–188.
- Baranauskas T. Saxo Grammaticus on the Balts, *Saxo and the Baltic Region: a symposium*, ed. T. Nyberg. Odense, 2004, p. 63–79.
- Baranauskas T. Vorutos pilis, *Mūsų praeitis*, 2001, t. 7, p. 43–70.
- Baranauskas T. Žemaitija ir Žiemgala XIII a. ketvirtajame ketvirtyje – XIV a. pirmajame ketvirtyje, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2019, t. 39, p. 99–117.
- Baranauskas T., Zabiela G. *Saulės mūšio pėdsakų paieškos*. Vilnius, 2016.
- Baranauskienė I. *Durbės mūšis: istorija, priežastys, pasekmės*. Telšiai, 2010.
- Bauer A. Semgallen und Upmale in frühgeschichtlicher Zeit, *Baltische Lande*, Leipzig, 1939, Bd. 1: Ostbaltische Frühzeit, S. 307–329.
- Bennighoven F. *Der Orden der Schwertbruder: Fratres Milicie Christi de Livonia*. Köln-Graz, 1965.
- Būga K. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1959, t. 2; Vilnius, 1961, t. 3.
- Bušs O. Par etnonimu *kurši* un *zemgaļi* cilmi, *Onomastica Lettica*, Rīgā, 1990, p. 86–91.
- Butkus A. Žiemgalos vardas skandināvų runomis, *Baltistica*, 1994, t. 29, nr. 1, p. 86–90.

- Dediala R. 1279 metai, arba kaip mes skriaudėm Ordiną, *Alkas.lt*, 2012 03 04, <<http://alkas.lt/2012/03/04/r-dediala-1279-metai-arba-kaip-mes-skriaudem-ordina>>.
- Ērglis R. *Zemgales neatkarības vēsture*. Rīga, 1936.
- Garliauskas V. *Žiemgalių etnogenezė ir vardo „Žiemgala“ etimologija*. Vilnius, 2015.
- Goetze P. *Albert Suerbeer, Erzbischof von Preussen, Livland und Ehtland: geschichtliche Darstellung*. St. Petersburg, 1854.
- Gudavičius E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius, 1989.
- Gudavičius E. *Mindaugas*. Vilnius, 1998.
- Johansen P. Die Chronik als Biographie. Heinrich von Lettlands Lebensgang und Weltanschauung, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1953, vol. 1, S. 1–24.
- Jordanas. *Apie Getų kilmę ir žygius, arba Getika = De origine actibusque getarum, seu Getica*, iš lotynų k. Vertė V. Gerliakienė, įvadą, lotyniško teksto redakciją ir komentarus parengė D. Alekna. Vilnius, 2017.
- Jovaiša E. *Aisčiai. Kn. 1: Kilmė*. Vilnius, 2012.
- Łowmiański H. *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego*. Wilno, 1932, t. 2.
- Mickevičius A. *Normanai ir baltai IX–XII a.: monografija*. Vilnius, 2004.
- Raulinaitis Z. *Lietuvos raiteliai. Kn. 1: Kunigaikščių sąjunga*. Brooklyn, 1985.
- Riškus V. Žiemgala ar vis tik Žemgala. *Voruta*, 2008 09 06, nr. 17 (659), p. 9.
- Schwartz P. *Kurland im dreizehnten Jahrhundert bis zum Regierungsantritt Bischof Emund's von Werd*. Leipzig, 1875.
- Varakauskas R. Kautynės ties Ašerade (1279 m.) (Iš lietuvių kovų prieš Livonijos ordiną XIII a.), *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1963, t. 4, p. 123–134.
- Vasiliauskas E. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnio II papėdės gyvenvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*, p. 72–77.
- Vasiliauskas E. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnis II ir Senosios Žagarės dvarvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*, p. 72–83.
- Vasiliauskas E. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnis II ir Senosios Žagarės dvarvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*, p. 143–147.
- Vasiliauskas E. Žagares 2. (Žvelgaičiu) pilskalnis 13.–17. gadsimtā: no koka pils līdz koka muižai, *Arheologija un etnogrāfija*, 2014, t. 28, p. 97–110.
- Vasiliauskas E. Žagarės II (Žvelgaičio) piliakalnio ir kapinyno radiniai (kai kuriais Žagarės XII–XIII a. istorijos klausimais), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2008, t. 33, p. 153–186.
- Vasiliauskas E. Žiemgalių žemės XII–XIII a., *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje: mokslinių straipsnių rinkinys*, sud. R. R. Trimonienė, R. Jurgaitis. Šiauliai, 2007, p. 34–64.
- Vasiliauskas E. Žiemgalos apgyvendinimo raida XIV a. – XVI a. pradžioje, *Istorija*, 2009, t. 74, nr. 2, p. 4–12.
- Vasiliauskas E. Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII a., *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 79–99.
- Vaškevičiūtė I. *Žiemgaliai V–XII amžiuje*. Vilnius, 2004.
- Топоров В. *Исследования по этимологии и семантике*. Москва, 2010, т. 4: Балтийские и славянские языки, кн. 2.

Priedas

Normundas Jerumas

Kryžiuočių pėdsakais po Vakarų Žiemgalos piliakalnių

Kelionės po Vakarų Žiemgalos
piliakalnių schema. Sudarė
T. Baranauskas

Mintaujos (Jelgavas) pils

Vieta – saloje tarp Lielupēs ir Driksos, Jelgavas senamiesčio rytinējē dalyē, Jelgava, Lielā iela 2.

Jelgava rašytiniuose šaltiniuose minima kaip *Mitowe*, *Myitowe*, *Mithovia*, *Mitthovia*, *Mithowe* ir kt. 1242 m. popiežiaus legatas Vilhelmas Modenietis leido Ordinui statyti pilį Žiemgalos pasienyje, prie Lielupēs. Eiliosios Livonijos kronikos teigimu, Livonijos magistras Konradas Mandernas 1265 m. pradėjo statyti Jelgavos pilį saloje tarp Lielupēs ir jos atšakos Driksos. Iš popiežiaus Klemento IV 1266 m. gegužės 25 d. bulės galima spręsti, kad tuo metu Jelgavos pils jau buvo statoma. Tikėtina, kad statybos buvo užbaigtos tais pačiais metais. Hermano Vartbergiečio kronikoje teigiama, kad Jelgavos (*Mithow*) pils buvo pastatyta 1265 m. ir kad joje po nesėkmingo žiemgalių kaimų puolimo pasislėpė Ordino broliai.

Jelgavos pils buvo vadinamoji vandens pils, prieiti prie kurios trukdė vandens kliūtys. Apie medinę pilį nėra išlikę jokių žinių, o XIV a. pils buvo nedidelis, maždaug 30×35 m dydžio, mūrinis statinys. Pilies kampuose būta bokštus primenančių konstrukcijų. Pietinėje pusėje

Mintaujos (Jelgavas) senoji pils pagal 1703 m. graviūrą

Jelgavas naujoji pils, statyta 1738–1772 m. senosios pilies vietoje.
Jelgavas regioninio turizmo centro archyvo nuotr.

buvo pastatyti įvažiavimo vartai, vedantys iš pagrindinės pilies į priešpilį. Pilis buvo pastatyta iš lauko riedulių, tašytų dolomito blokų ir plytų.

Naująją pilį Ordinas naudojo kaip atraminę bazę puolimams prieš žiemgalius. Jau 1272 m. viename dokumente minimas Jelgavos komturas Johanas. 1272–1495 m. žinoma 17 Jelgavos komturų ir 7 krašto maršalo paskirti valdytojai. A. Tulsės (1942) manymu, pirmoji Jelgavos pilis buvusi medinė. Tai atitiktų faktą, kad pilis buvo pastatyta greitai, taip pat, kad kita XIV a. pilis turėjo taisyklingą planą, į kurią nebuvo įtraukti senesni pastatai.

Eiliumotojoje Livonijos kronikoje minima, kad vasarą Lielupe į Mintaują buvo pristatytas maistas, apranga ir ginkluotė, kurią Livonijos ordinas naudojo žiemą, bandydamas užimti žiemgalių pilis. Istorijos šaltiniuose aprašyti XIV a. įvykiai, kai 1345 m. žiemą lietuvių kariuomenė užėmė Jelgavos pilį kartu su gyvenvieta, kaip belaisvius išsivedė dvasi-ninkus su 8 broliais ir apie 600 Jelgavos gyventojų iš paprastos liaudies. Paskutinį kartą lietuviai puolė pilį 1376 m. Jelgavos pilis buvo nugriauta 1738 m. Ernsto Johano Birono įsakymu, ruošiant vietą naujos pilies statybai.

Duobelės piliakalnis ir viduramžių pilis

Vieta – Duobelė, Duobelės apylinkė, Duobelės savivaldybė, Beržės upės dešinysis krantas.

Duobelės (*Doblen, Dubelene, Dobelen, Dobblene, Doblin, Dobbleena*) mūrinė pilis stovi Duobelės miestelio vakariniame pakraštyje, Beržės dešiniajame krante, ant stataus žemės rago tarp Beržės upės rytuose ir šaltiniuotos griovos šiaurės ir vakarų pusėje. Rašytiniuose šaltiniuose Duobelė pirmą kartą paminėta 1254 m. Žiemgalos dalybų susitarime tarp Rygos arkivyskupo ir Vokiečių ordino.

Duobelės medinė pilis buvo Duobelės pilies apygardos žemės centras ir viena iš stipriausių žiemgalių pilių, šalia kurios būta senovės gyvenvietės. Medinė pilis stovėjo ant stačius šlaitus turinčio kalno. Piliakalnį nuo senovės gyvenvietės skyrė gilus griovys, taip pat, tikėtina, – ir

Duobelės pilis. L. Jankauskienės nuotr.

Žiemgalių Duobelės pilies rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

žiemgalių piliakalniams būdingas pylimas. Piliakalnio vakarinio šlaito aukštis yra 9 m, šiaurėje – 12 m, o rytuose prie Beržės upės – 15 m.

Duobelės pilis dažnai minima Eiliuotojoje Livonijos kronikoje, kurioje aprašomi XIII a. antrosios pusės įvykiai Vakarų Žiemgaloje. Duobelės pilis 1279–1289 m. atrėmė šešis Livonijos ordino puolimus. Duobelę galima laikyti vienintele Žiemgalos pilimi, kurios Livonijos ordinui per kryžiaus karų laikotarpį nė karto nepavyko paimti. 2020 m. archeologiniai tyrinėjimai atskleidė, kad piliakalnio kultūrinis sluoksnis buvo maždaug 2 m storio. Duobelės piliakalnis buvo apgyvendintas jau prieš mūsų erą, ką liudija akmeninio kirvio ruošinys ir titnago fragmentai.

1977 m. archeologinių tyrimų metu buvo konstatuota, kad Duobelės priešpilis taip pat buvo gerai įtvirtintas ir intensyviai apgyvendintas.

Duobelės piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

Buvo atlikti kasinėjimai pietrytinėje priešpilio dalyje ir nustatyta, kad kultūrinis sluoksnis buvo 1 m storio. Priešpilyje buvo rastos 2–2,5 m storio medinės gynybinės sienos liekanos. Piliakalnyje ir priešpilyje rasta daug XII–XIII a. buities reikmenų, papuošalų, keramikos ir ginkluotės elementų bei jų fragmentų. 1289 m. Duobelės pilies gynėjai ją sudegino ir persikėlė į Raktę. 1335–1347 m. medinės žiemgalių pilies vietoje Livonijos ordinas pastatė mūrinę pilį, šalia kurios iškilo ir bažnyčia – pilies koplyčia. Po 1730 m. pilis buvo apleista ir pamažu sugriuvo.

Duobelės pilies vartai.
T. Barausko nuotr.

Tervetės piliakalnis (Cukurkalnas)

Vieta – Tervetė, Tervetės apylinkė, Duobelės savivaldybė, Tervetės upelio dešinysis krantas.

Tervetės piliakalnis yra vienas garsiausių ir atpažįstamiausių piliakalnių Latvijoje ir Baltijos regione. Tervetė XIII a. buvo Tervetės žemės ir Vakarų Žiemgalos politinis ir ekonominis centras su Tervetės pilimi ir senovės gyvenvieta, kurią valdė žiemgalių valdovai Viestartas (*Viesthardus*, *Vesthardus*, *Vestardus*, *Vester*), Nameisis (*Nameise*, *Nameyxe*, *Nameise*), galbūt ir Skabys (*Schabe*). XII–XIII a. tai buvo geriausiai įtvirtintas piliakalnis Žiemgaloje ir viena iš galingiausių pilių baltų gyvenamose žemėse. Henrikas Latvis, Eiliuotoji Livonijos kronika ir kiti rašytiniai istorijos šaltiniai Tervetę (*Thervetene*, *Tervethene*, *Terweten*) arba tervetiečius

Tervetės pilies rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

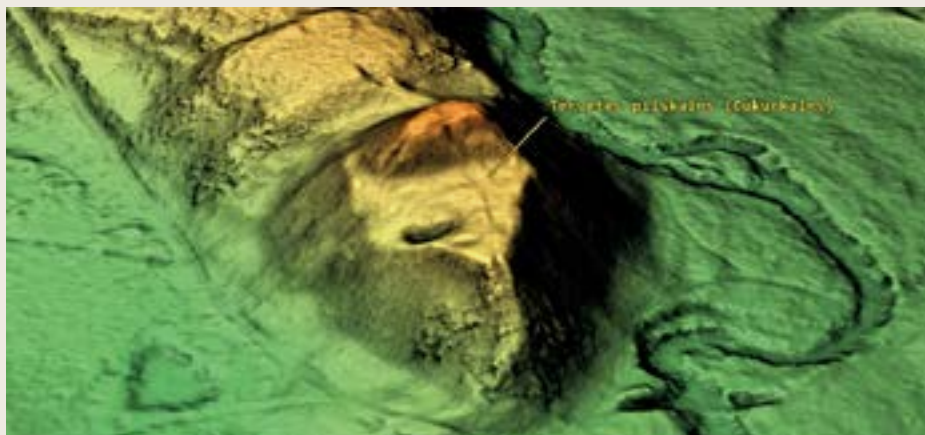

Tervetės piliakalnis. N. Jerumo nuotr.

(*Terwetein*) mini 1219, 1254–1286 m., dažniausiai žiemgalių nepriklausomybės kovų kontekste arba Vokiečių ordino, Rygos arkivyskupo ir Rygos kapitulos Žiemgalos dalybų aktuose.

Tervetės piliakalnis – tik dalis didžiulio archeologinio komplekso, į kurį įeina dar trys piliakalniai – Vienuolyno kalnas (*Klosterkalns*), Šventasis kalnas (*Svētais kalns*) ir Paukščių kalnas (*Putnu kalns*), Tervetės piliakalnio priešpilis su viduramžių pilies griuvėsiais, senovės gyvenvietės teritorija ir kapinynas. Platūs Tervetės piliakalnio archeologiniai tyrimai vyko 1951–1960 m., vadovaujant E. Bryvkalnei (E. Brīvkalne) (1951–1959) ir F. Zagorskiui (1960). Archeologinių tyrimų rezultatai atskleidė, kad Tervetė buvo apgyvendinta jau I tūkstantmetyje po Kr. Tervetės archeologiniame komplekse rasti 4 692 radiniai, iš jų – 3 966 pačiame Tervetės piliakalnyje.

Tervetės piliakalnis ir jo 17–19 m aukščio terasa kartu su pylimu sukuria maždaug 30 m aukščio žemės įtvirtinimus Tervetės upelio dešiniame krante. Iš rytų piliakalnį saugo 9 m aukščio žemių pylimas ir griovys, atskiriantis piliakalnį nuo dviejų priešpilių. Piliakalnis turėjo gamtiškai susiformavusius stačius šlaitus, kurie, senovėje įrengiant

Tervetės piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

ītvertinimus, buvo dar labiau pastatinti. Piliakalnio 1 000 m² ploto trikampės aikštelės šiaurinėje pusėje matoma apvalaina duobė, galbūt buvusi šulinio vieta. Plačiausioje vietoje, ties pylimu, piliakalnis yra maždaug 45 m pločio. Aikštelė orientuota rytų–vakarų kryptimi su pylimu rytų pusėje. Tervetės piliakalnis turi išskirtinai storą kultūrinį sluoksnį, šiaurinėje dalyje siekiantį iki 7,5 m. Senovėje piliakalnį iš dviejų pusių supo vandens telkiniai: Tervetės upelis ir dirbtinis tvenkinys šiaurės rytų pusėje.

Tervetės piliakalnis buvo apsaugotas kelių pakopų gynybos linijomis, rentininės konstrukcijos gulsčių rąstų apsauginėmis sienomis su bokštus primenančiais išsikišimais. Paskutiniu metu užstatymo laikotarpiu pilies gynybinės sienos buvo padengtos molio tinku, o stogai – molio čerpėmis. Pilies kiemas buvo užstatytas gyvenamaisiais ir ūkiniais pastatais, piliakalnio kieme būta ir juvelyrų dirbtuvių.

XI–XIII a. rytinėje piliakalnio dalyje buvo įrengtas priešpilis, kurio plotas sudarė apie 2 900 m². XIII a. priešpilio šlaitai buvo sustiprinti nedideliu pylimu, ant kurio buvo pastatytos gulsčių rąstų gynybinės sienos. Priešpilio aikštelėje būta gyvenamųjų ir ūkinių pastatų, dviejų iš jų

matmenys buvo užfiksuoti ir sudarė atitinkamai 6×4 m ir 5×6 m. Piliakalnio papėdėje buvo maždaug 10 ha ploto senovės gyvenvietė, apstatyta gyvenamaisiais ir ūkiniais pastatais.

Tervetės piliakalnis – vienas žymiausių archeologijos objektų Rytų ir Šiaurės Europoje. Kaip žiemgalių ekonominis, politinis ir valdžios centras, jis minimas daugelyje istorijos šaltinių. Tervetės piliakalnis laikomas Tervetės archeologinio komplekso centriniu objektu ir minimas visuose Žiemgalos turizmo vadovuose. Dėl savo atpažįstamumo jis kartu su Tervetės gamtos parku yra įtrauktas ir į Lietuvos bei Estijos turistinius maršrutus. Kartu su Tervetės gamtos parku ir Tervetės XII a. medine pilimi jis yra vienas turistų labiausiai vertinamų, lankomų ir žinomų istorinių-kultūrinių bei gamtinių objektų Latvijoje.

Tervetės Šventasis kalnas (Švedų kalnas) – piliakalnis

Vieta – Tervetė, Tervetės apylinkė, Duobelės savivaldybė, Tervetės upelio dešinysis krantas, 200 m į šiaurės vakarus nuo Tervetės piliakalnio.

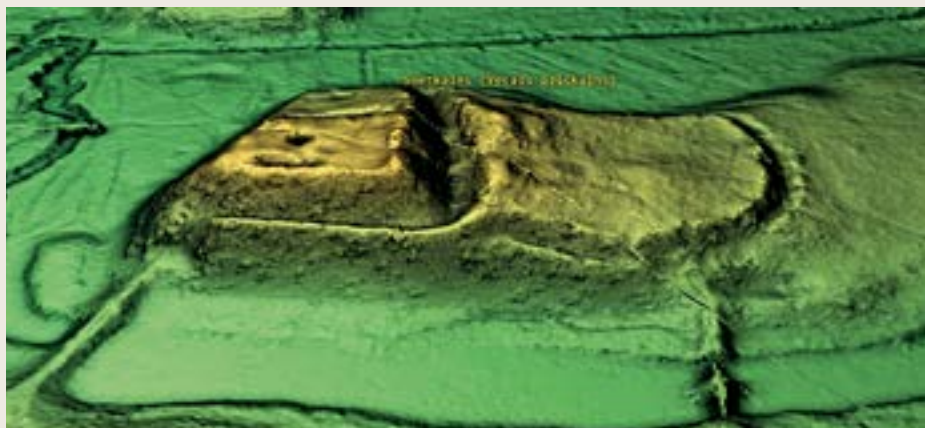
Tervetės Šventasis kalnas (Švedų kalnas, Heiligenbergas) yra Tervetės upelio dešiniajame krante, 200 m į šiaurės vakarus nuo Tervetės piliakalnio. Piliakalnis padalintas į dvi dalis, jis turi galingai įtvirtintus šlaitus ir pylimų bei griovių sistemą. Į rytus nuo piliakalnio yra priešpilis, atskirtas nuo piliakalnio giliu grioviu, per kurį eina vadinamasis „Protėvių tiltas“. Tarp Šventojo kalno ir Tervetės piliakalnio kažkada būta dirbtinio tvenkinio, čia iki šiol matomos apsauginio pylimo liekanos. Piliakalnio rytų pusę atskiria 7 m gylio griovys ir priešakinė gynybinė linija. Tervetės Šventasis kalnas yra svarbi senovės žiemgalių kulto vieta ir materialinės kultūros šaltinis. Atsižvelgiant į N. Jerumo (*N. Jērums*) tyrimus, buvo nustatyta, kad Tervetės piliakalnis buvo pradėtas intensyviai apgyvendinti tik XI a. pabaigoje, ir tai rodo, kad senoji žiemgalių pilis turbūt stovėjo ant Šventojo kalno – čia vis dar matomi aiškiai išreikšti

gynybiniai įtvirtinimai. Galima sutikti, kad žiemgaliai naują pilį pastatė dėl 1107 m. įvykusių susidūrimų su Polocko kunigaikščiu, rengdamsi karui su polockiečiais. Iš rašytinių šaltinių žinoma, kad 1107 m. Polocko kunigaikštis Jurgis Vseslavičius užpuolė Žiemgalą, siekdamas ją pajungti, ir patyrė didelį pralaimėjimą, kare prarasdamas 9 tūkstančių vyrų kariuomenę.

Tervetės Šventasis kalnas minimas ir Eiliuotojoje Livonijos kronikoje kovų su Livonijos ordinu kontekste. Pilis buvo pastatyta magistro Vilekino fon Endorfo laikais, 1286 m., kai Ordino broliai įsitvirtino Šventajame kalne (*Heiligenberg*) šalia Tervetės pilies. Prieš grįždamas į Rygą, magistras aprūpino pilį, pasak kronikininko, ir drabužiais, ir maistu, ir

Tervetės Šventasis kalnas (Šventkalnis, Švedų kalnas, Švedkalnis). T. Baranausko nuotr.

Tervetės Šventojo kalno piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

arbaletais, strėlėmis, ietimis, ir dviem akmensvaidėmis, ir 300 vyrų įgula. Kelios dienos po magistro pasitraukimo į Rygą žiemgaliai su žemaičiais, nepajėgdami išvyti kryžiuočių iš Šventojo kalno, buvo priversti sudeginti Tervetės pilį ir pasitraukti į Raktę. Iš Šventojo kalno Ordinas dažnai organizuodavo siaubiamuosius žygius prieš žiemgalius. Po 1290 m. Ordino magistras Kunonas nusprendė, kad Šventojo kalno pilis daugiau nereikalinga, ir nurodė ją sudeginti bei sugriauti, o įgulai liepė vykti į Rygą.

Pavadinimas „Švedų kalnas“ susijęs su XVIII a. Šiaurės karo įvykiais, kai 1701 m. Karolis XII jį užėmė ir nuo kalno apšaudė bei sugriovė Kalnamuižos pilį. Tai, kad kalnas vadinamas Šventuoju, skatina manyti, kad, galimas dalykas, tai buvo senųjų žiemgalių kulto vieta po jų persikėlimo į greta pastatytą naują pilį ant Tervetės piliakalnio.

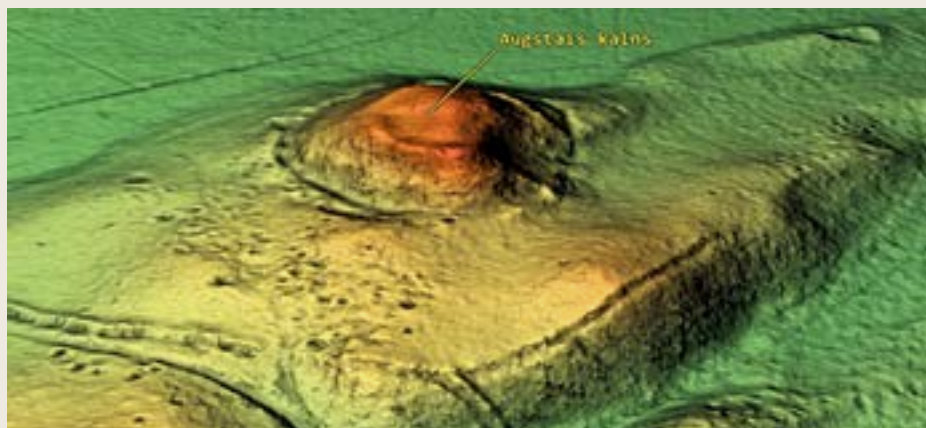
Šilo kalnas (Aukštasis kalnas)

Vieta – Mežmuiža, 300 m į pietus nuo Silo kapinių, Vilcės apylinkė, Jelgavos savivaldybė.

Šilo kalnas, arba Aukštasis kalnas (taip pat Mežamuižos Šilo kalnas, Platės kalnas). Silenė – žiemgalių žemė, paminėta 1254 m. Upmalės ir Žiemgalos dalybų akte tarp Rygos arkivyskupo, Livonijos ordino ir Rygos kapitulos. Tarp jame išvardintų Žiemgalos žemių minima ir Silenė (*Sillene*). Šilo kalnas yra maždaug 20 m aukščio kalnas, orientuotas šiaurės rytų ir pietvakarių kryptimi. Rytuose ir šiaurėje jis turi griovį su maždaug 1 m aukščio pylimu. Piliakalnio aikštelė yra maždaug 50 m ilgio ir maždaug 20–30 m pločio. Pietų ir vakarų pusėje piliakalnį supa Bebrų pelkė, kuri jį padaro neprieinamą iš šios pusės. Kultūrinis sluoksnis aikštelėje ir šlaituose yra daugiau kaip 1 m storio. Į rytus nuo piliakalnio būta dviejų įtvirtintų priešpilių. Piliakalnis buvo apgyvendintas

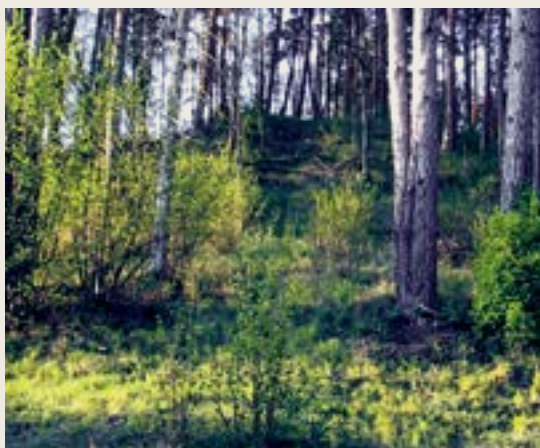

Šilo kalno piliakalnyje stovėjusios pilies rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

Šilo kalno piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

dar prieš mūsų erą, jame rasta keramika liudija, kad čia buvo gyventa ir IX–XIII a. Naujausi tyrimai kvestionuoja Šilo kalno siejimą su Silenės žemės centru – atskiri lietuvių istorikai šį centrą lokalizuoja Šilėnų piliakalnyje, esančiame Šiaulių rajono Kuršėnų seniūnijoje. Taigi lieka klausimai, kokios pilies būta Aukštajame kalne ir kuriai žemei jis priklausė – Tervetei, Žagarei ar vis dėlto Silenei?

Šilo kalno piliakalnis.
N. Jerumo nuotr.

Žagarės Raktuvės piliakalnis. G. Zabelos nuotr.

Žagarės Raktuvės (Raktės) piliakalnis

Vieta – 700 m į rytus nuo Žagarės piliakalnio, Žagarė, Joniškio rajonas.

Raktės piliakalnis, arba Raktuvės kalnas, stūkso 700 m į rytus nuo Žagarės piliakalnio, vadinamo Žvelgaičio kalnu. Raktės piliakalnis yra 6–7 m aukščio kalnas Švėtės upės dešiniajame krante. Jis stovi maždaug 100 m į pietryčius nuo upės ir iš visų pusių apsuptas drėgnų pievų. Piliakalnis yra ovalo formos, maždaug 70 m ilgio (iš šiaurės rytų į pietvakarius) ir 30 m pločio.

XIX a. pradžioje piliakalnyje buvo įrengtos katalikų kapinės. Kasant naujas kapų duobes, buvo rasta senovinių radinių, datuojamų vėlyvuoju geležies amžiumi. Piliakalnio šiaurrytinėje papėdėje, tarp piliakalnio ir upės, buvo rasta daug keramikos šukių. 1996 m. archeologinių tyrimų metu piliakalnio šiaurinėje ir rytinėje papėdėje buvo rasta seno-

vinė gyvenvietė, užimanti maždaug 2 ha plotą. Ji egzistavo visą geležies amžių. 1999 m. buvo kasinėjama piliakalnio šiaurės vakarų šlaito dalis. Remiantis naujausiais archeologiniais tyrinėjimais, piliakalnio kultūrinis sluoksnius yra iki 2,3 m storio. Piliakalnis buvo gyvenamas dar prieš mūsų erą.

Raktės pavadinimas (*Ratten, Racken, Rakel, Racketen*) rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1271 m., kai Livonijos ordino pajėgoms, vadovaujamos magistro Valterio Nordeko, pavyko užimti žiemgalių Mežuotnės, Tervetės ir Raktės pilis. Antrą kartą Raktės pilis paminėta 1286 m., kai žiemgaliai dėl Livonijos ordino kariuomenės veiksmų patys sudegino neseniai atstatytą Tervetės pilį ir pasitraukė į Raktę, buvusią 20 km į pietryčius nuo Tervetės. 1288 m. Livonijos ordino kariuomenė, vadovaujama magistro Kunono Hatenšteino (*Kûne von Hazigenstein*), vėl užpuolė Raktę ir sunaikino papilio gyvenvietę, tačiau pačios pilies nepajėgė užimti. Paskutinį kartą Raktės pilis minima 1289 m.: čia pasitraukė žiemgaliai iš Duobelės pilies, tačiau Livonijos ordino pajėgoms pavyko prasibrauti pro Raktės vartus ir sudeginti pilį kartu su papilio gyvenvieta. Raktės vardas vėl paminėtas 1426 m., aprašant sieną tarp Livonijos konfederacijos ir Lietuvos valstybės.

Žagarės Aukštadvario kalnas

Vieta – Žagarė, Joniškio rajonas.

Žagarės piliakalnis, taip pat vadinamas Žvelgaičio (Aukštadvario, Plikuoju) kalnu, yra Joniškio rajone, Žagarės miestelyje. Žagarės pavadinimas pirmą kartą paminėtas 1254 m. Upmalės ir Žiemgalos dalybų akte tarp Rygos arkivyskupo, Livonijos ordino ir Rygos kapitulos. Žagarė kartu su Silene (*Silene et Sagare cum suis terminis*) buvo paskirta Rygos arkivyskupui. Žagarė taip pat minima 1271 m. rugpjūčio 27 d. susitarime tarp Livonijos ordino ir Rygos arkivyskupo, numatančiame galimą pilies statybą Žagarėje arba Silenėje.

Žagarės Aukštadvario (Žvelgaičio) piliakalnis. R. Ginkaus nuotr.

Žagarės piliakalnis įrengtas Švėtės upės kairiajame krante esančios pailgos kalvos aukščiausioje dalyje. Piliakalnis, orientuotas šiaurės rytų ir pietvakarių kryptimi, turi trapecijos formą. Piliakalnio aikštelės ilgis siekia 55 m, o plotis kinta nuo 50 m – pietvakariuose iki 68 m – šiaurės rytuose. Jos bendras plotas 1 800 m². Aikštelę supa 1 m aukščio ir 10 m pločio pylimas. Ties piliakalnio pietvakarinium šlaitu buvo iškastas 14 m pločio ir 1 m gylio apsauginis griovys, o ties šiaur rytiniu šlaitu esančio griovio gylis siekia 2 m, o plotis – 14 m. Prie šiaur rytinio šlaito taip pat būta 3 m pločio terasos. Archeologiniai tyrimai atskleidė, kad piliakalnio kultūrinio sluoksnio storis siekia 1,2 m. Į šiaurės rytus nuo piliakalnio būta 3 ha ploto senovinės gyvenvietės.

Žagarės piliakalnis liko nepaminėtas XIII a. žiemgalių kovų su kryžiuočiais kontekste. Galima spėti, kad jis buvo sustiprintas 1272 m. ir

kad pilis čia prastovėjo iki XIV a. pradžios, apie ką liudija archeologiniai radiniai.

Archeologinių tyrimų metu buvo nustatyta, kad būta dviejų piliakalnio apgyvendinimo etapų: pirmasis – XIII–XIV a., antrasis – XVI–XVIII a., kai piliakalnyje buvo įsikūręs Žagarės dvaras, istorijos šaltiniuose minimas nuo 1495 m.

Sidabrės (Kalnelio) piliakalnis

Vieta – Kalnelio kaimas, Joniškio rajonas.

Sidrabėnės, Sidrabės arba Sidabrės (*Sidobren, Sydobren, Sydober, Sydobre*) pilis stovėjo Sidabrės ir Vilkaušio upelių santakoje, Lietuvos teritorijoje. Ji minima Eiliuotojoje Livonijos kronikoje, pasakojant apie 1289–1290 m. Livonijos ordino kariuomenės ir magistro Kunono Hatenšteino (*Küne von Hazigenstein*) vadovaujamo avangardo žygį prieš žiemgalius. Tai, kad Sidabrė nebuvo paminėta ankstesniuose 1254 m. Žiemgalos dalybų dokumentuose, skatina manyti, kad ji priklausė Upmalės žemei.

Sidabrės (Kalnelio) piliakalnis. N. Jerumo nuotr.

Šilėnų piliakalnio panorama. V. Valskio nuotr.

Sidabrės pilies vieta lokalizuojama Kalnelio kaime, 3 km į šiaurės vakarus nuo dabartinio Joniškio. Sidabrės kompleksą sudaro piliakalnis ir senovinė gyvenvietė. Sidabrės piliakalnio šlaitai yra 4–6 m aukščio. Piliakalnio aikštelė – ovali, maždaug 70×45 m dydžio. Į šiaurę nuo piliakalnio tęsiasi priešpilis, kurio matmenys yra maždaug 130×40 m. Į pietryčius nuo piliakalnio būta maždaug 6 ha užimančios senovinės gyvenvietės. Atlikus archeologinius tyrinėjimus piliakalnio papėdėje, buvo nustatyta, kad kultūrinio sluoksnio storis siekia 90 cm. Taip pat piliakalnio papėdėje būta 1 m gylio ir 4 m pločio apsauginio griovio. Piliakalnio kultūrinis sluoksnis susidarė per tris laikotarpius: V–X a., XI–XIII a. ir XVI–XVII a. Bet seniausias piliakalnio apgyvendinimo laikotarpis priskiriamas 1 tūkst. m. pr. Kr.

Eiliuotojoje Livonijos kronikoje Sidabrės pilis minima kaip paskutinioji žiemgalių pilis, kurią Livonijos ordino kariuomenė sunaikino

1290 m. Dalis pilėnų kartu su kryžiuočiais iškeliauo į Mintaują (Jelgavą), tačiau kita dalis žiemgalių nepasidavė ir pasitraukė į Lietuvą, kur kartu su lietuviais tęsė kovą su Livonijos ordinu.

Sidabrės piliakalnis (*ein geberg Sydobber, Suddoberschen bergh*) paskutinį kartą paminėtas 1426 m. sutartyje dėl Lietuvos sienos su Livonija. Dabar piliakalnyje įrengtos kapinės, jo aikštelėje pastatyta bažnyčia.

Šilėnų piliakalnis

Vieta – Šilėnų kaimas prie Kuršėnų miesto, Šiaulių rajonas.

Šilėnų piliakalnis galimai buvo XIII a. šaltiniuose minimos žiemgalių žemės Silenės (*Sillene*) pilies apygardos centras. Silenė – žiemgalių žemė, minima 1254 m. Upmalės ir Žiemgalos dalybų akte tarp Rygos arkivyskupo, Livonijos ordino ir Rygos kapitulos. Piliakalnis įrengtas

Šilėnų piliakalnis. A. Bitaičio nuotr.

atskiroje kalvoje, stovinčioje Ventos upės kairiajame krante. Piliakalnis turi ovalo formą, tai – pailgas kalnas, orientuotas rytų–vakarų kryptimi. Aikštelės matmenys – 28×22 m. Piliakalnis turi 10 m pločio, 2 m aukščio ir 70 m ilgio pylimą, supantį aikštelę iš pietų, vakarų ir šiaurės. Piliakalnio aukštis – maždaug 11–12 m, jo šlaitai –statūs. Piliakalnio pietryčių pusėje rasta maždaug 2 ha ploto senovės gyvenvietė. Už 700 m nuo piliakalnio yra V–VII a. kapinynas. Piliakalnis buvo gyvenamas iki XIV a. pradžios.

Jurgaičių (Domantų) piliakalnis – Kryžių kalnas

Vieta – Šiaulių rajonas, tarp Jurgaičių ir Domantų kaimų.

Jurgaičių piliakalnis stūkso Kulpės kairiajame krante. Piliakalnis yra ovalo formos, 25 m ilgio ir 17 m pločio, orientuotas rytų–vakarų kryptimi. Piliakalnio vakarinėje pusėje supiltas 13 m ilgio, 2,5 m aukščio ir 14 m pločio pylimas, bendrai šlaitas sudaro 7 m. Piliakalnio papėdėje iškastas 10 m pločio ir 0,5 m gylio griovys, už kurio supiltas 19 m pločio ir 2 m aukščio pylimas. Piliakalnio rytinėje pusėje supiltas 17 m ilgio, 3 m aukščio ir 15 m pločio pylimas, piliakalnio šlaitai siekia 6–8 m aukštį. Savo pavadinimą piliakalnis perėmė iš netoliese esančių Jurgaičių ir Domantų kaimų.

Piliakalnio papėdėje būta senovinės gyvenvietės, kuri driekėsi į rytų ir šiaurės pusę ir užėmė 3 ha plotą. Jos archeologiniai tyrimai vyko 1990, 1991 ir 1993 metais. Gyvenvietės teritorijoje užfiksuotas iki 1 m storio kultūrinis sluoksnis, radinius sudarė sidabrinė segė, geležiniai peiliai, strėlių antgaliai, stikliniai karoliai, gyvūnų kaulai ir keramika. Gyvenvietės apgyvendinimo laikotarpis datuojamas XIII–XIV a. Už 200 m nuo piliakalnio yra kapinynas, kuriame mirusieji buvo laidoti IX–XII a. Atsižvelgiant į duomenis, gautus per piliakalnio tyrinėjimus, nustatyta, kad piliakalnis buvo gyvenamas nuo mūsų eros I a. iki XIV a. vidurio. XIV a. rašytiniuose šaltiniuose minimi 1348 m. įvykiai, kurių metu kryžiuočiai sudegino Kulių pilį, tapatinamą su Jurgaičių piliakalniu.

Jurgaičių (Domantų) piliakalnis – Kryžių kalnas. J. Danausko nuotr.

Piliakalnis žinomas nuo XIX a., jo vakarinėje dalyje būta koplyčios. Sovietmečiu, 1961 ir 1975 m., nuo piliakalnio buvo pašalinti visi kryžiai. Dabar piliakalnio aikštelėje ir jo šlaituose žmonės pastatė apie 200 tūkstančių kryžių, tarp kurių driekiasi įrengti siauri takeliai. Šiandien piliakalnis laikomas Lietuvos katalikų šventove, kurią kasmet aplanko tūkstančiai piligrimų ir turistų.

Papilės piliakalnis. S. Kazlausko nuotr.

Papilės I piliakalnis

Vieta – Papilės miestelis, Akmenės rajonas.

Papilės I piliakalnis stovi Ventos upės kairiajame krante, jos santakoje su bevardžiu upeliuku. Piliakalnis įrengtas kalvų grandinėje, besitęsiančioje iš šiaurės į pietus. Piliakalnio matmenys – 55×25 m, jis yra stačiakampio formos, užapvalintais kampais. Bendras plotas – apie 1 400 m². Piliakalnis įtvirtintas 20 m pločio ir 5,5 m aukščio pylimu pietų pusėje, jo šlaitas šiaurėje siekia 9,5 m. Kelias į piliakalnio aikštelę ejo piliakalnio pietine puse, palei pylimą kairėje. Piliakalnis turi dirbtinai pastatintus šlaitus, jo šlaitas, besileidžiantis link Ventos kranto, yra 20 m aukščio, o piliakalnio vakarinis šlaitas siekia 15 m aukštį. Priešais Papilės piliakalnio pylimą, pietuose, būta priešpilio, kurio plotas sudarė apie 2 500 m². Į vakarus ir šiaurę nuo piliakalnio būta maždaug 3 ha ploto senovinės gyvenvietės. Joje tyrimo darbai buvo vykdomi 1986, 1998 ir 2000 m.

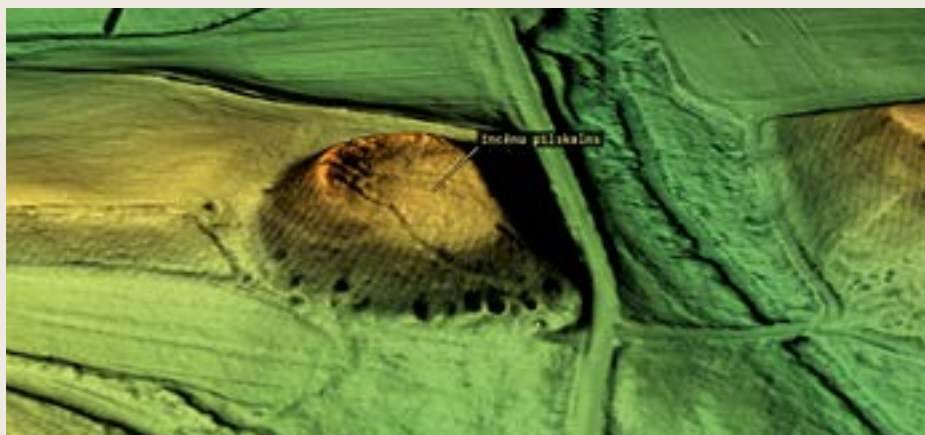
XIX a., kaip ir Raktēs piliakalnyje, Papilēs I piliakalnyje buvo įrengtos kapinės. Piliakalnio šlaitai yra apaugę lapuočiais medžiais. Maždaug 300 m nuo piliakalnio 1955 m. buvo rastas kapinynas, kuriame palaidojimai datuojami VII–XIV a.

Piliakalnis buvo apgyvendintas jau 1 tūkst. m. pr. Kr. antrojoje pusėje ir buvo gyvenamas iki XIV a. antrosios pusės. Papilēs pilis minima XIV a. rašytiniuose šaltiniuose, kuriuose aprašomi 1339 ir 1359 m. įvykiai, kai pilį puolė Livonijos ordino kariuomenė.

Inčēnų (Duobēs) piliakalnis

Vieta – Kuokmuiža prie Avyknēs upelio, Vytiņiņų apylinkē, Duobelēs savivaldybē.

Duobēs, arba Inčēnų, piliakalnis (*Dobēn*) – tai žiemgalių piliakalnis, esantis 5 km nuo Aucēs–Ezerēs kelio, Avyknēs upelio krante, prie Kuokmuižos, kurio ankstesnis pavadinimas buvo Duobēs kalnas (*Dobesberg*). Duobēs piliakalnis išsiskiria aplinkos vietovaizdyje kaip atskira maždaug 20 m aukščio ryškių formų kalva su priešpiliu, kuris

Duobēs piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

Duobės pilies rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

yra keliais metrais aukštesnis už aplinkinį reljefą ir turi dirbtinai suformuotus šlaitus. Piliakalnio aikštelė yra beveik keturkampė, užapvalintais kampais. Aikštelės matmenys yra apytiksliai 35×40 m. Piliakalnio pietiniame pakraštyje supiltas 70 m ilgio ir 7 m aukščio pylimas.

Duobės piliakalnis sudaro kompleksą kartu su Mežakalno piliakalniu. Inčėnų pavadinimas atsirado naujaisiais laikais dėl šalia buvusios Inčėnų sodybos. Piliakalnis įrengtas, iš dalies pertvarkant vieną iš Duobės kalvyno kalvų. Piliakalnių tyrinėtojas Ernestas Brastinis (*Ernestas Brastiņš*) manė, kad Inčėnų piliakalnyje stovėjo žiemgalių Sidabrės pilis, nes vėliau netoliese būta Sudrabinių sodybos ir „Sudrabbirzės“ (Sidabrinio beržyno).

Laikoma, kad Inčėnų piliakalnis buvo senasis Duobės žemės pilies apygardos centras su gerai įtvirtinta pilimi piliakalnyje ir didele senovine papėdės gyvenviete į pietus ir pietryčius nuo jo, apie kurią liudija storas kultūrinis sluoksnis. Rašytiniuose šaltiniuose Duobenė (*Dubene*), kaip viena iš Žiemgalos žemių paminėta 1254 m. Žiemgalos dalybų sutartyje tarp Rygos arkivyskupo, Livonijos ordino ir Rygos katedros kapitulos. Priimta manyti, kad minėtos žemės pilies apygardos centras yra Duobės pilis (Inčėnų piliakalnyje). Duobenės žemė minima ir 1272 m. Žiemgalos dalybų sutartyje tarp Rygos kapitulos ir Livonijos ordino, kurioje viena iš žemių vadinama Duobene (*castrum Dobene*). Eiliuotojoje Livonijos kronikoje pasakojama, kad po nesėkmingo Tervetės puolimo 1259–1260 m. žiemą Livonijos ordinas pastatė pilį Duobės kalne. Daugelis istorikų yra išsakę nuomonę, kad ši pilis buvo pastatyta šalia Duobės piliakalnio esančiame Mežakalno (Miško kalno) piliakalnyje. Atsižvelgiant į tai, kad nė vienas iš šių piliakalnių nebuvo tyrinėtas archeologų, hipotezė kol kas nėra moksliskai patvirtinta.

Inčėnų (Duobės) piliakalnis. N. Jerumo nuotr.

Inčėnų (Mežakalno) piliakalnis

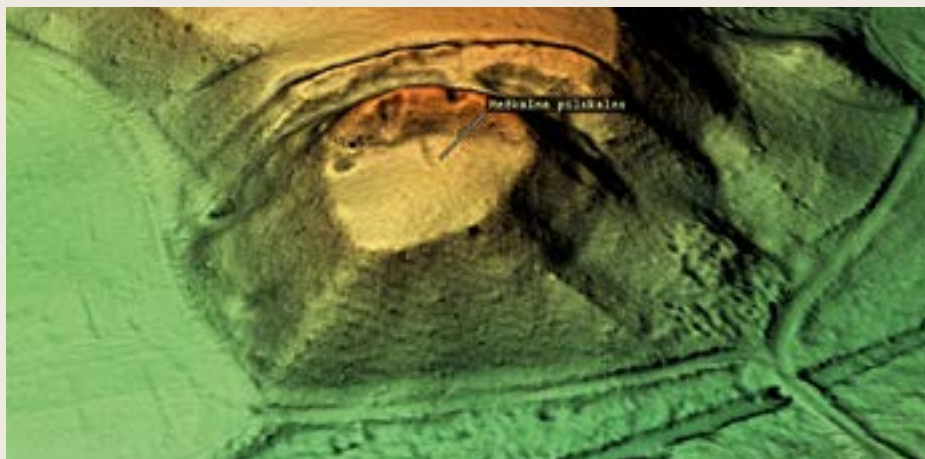
Vieta – Kuokmuiža prie Avyknės upelio, Vytinių apylinkė, Duobelės savivaldybė.

Mežakalno, arba Miško kalno, piliakalnį reikia vertinti kompleksiškai su Duobės piliakalniu, nuo kurio jis nutolęs maždaug 100 m į šiaurės vakarus. Abi įtvirtintas vietas skiria Avyknės upelio griova ir kelias, einantis nuo Kuokmuižos. Piliakalnį nuo maždaug 2 km ilgio kalvyno atskiria gilus griovys su pylimu. Piliakalnis turėjo didelį priešpilį, kurį nuo kalvyno taip pat skiria vis dar matomas pylimas.

Piliakalnis yra apaugęs dideliais medžiais, daugiausia ąžuolais. Nuo antrojo piliakalnio upelio pusėje jį atskiria du grioviai ir pylimai. Pirmasis pylimas yra 10 m aukščio, antrasis – tik 4 m aukščio. Piliakalnio aikš-

Inčėnų (Mežakalno) piliakalnis. N. Jerumo nuotr.

Inčēnu (Mežakalno) piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

telē yra maždaug 60×70 m dydžio. Jo kultūrinis sluoksnius nėra intensyvus – čia rasta tik anglių. Laikoma, kad Mežakalno piliakalnyje stovėjo Eiliuotojoje Livonijos kronikoje minima Livonijos ordino medinė pilis, pastatyta 1260 m. po nesėkmingo Tervetės puolimo. Eiliuotoji Livonijos kronika pasakoja, kad atšiaurią 1259–1260 m. (arba 1258–1259 m.) žiemą Ordino broliai pastatė Duobės pilį. Pilis turėjo apsaugoti nuo lietuvių puldinėjimų ir būti Ordino atramos tašku, rengiant žygius į lietuvių bei žiemgalių žemes. Kronika taip pat pasakoja apie tai, kaip Livonijos ordinui pavaldžią Duobės pilį nesėkmingai puolė žemaičiai. Po garsiojo Durbės mūšio 1260 m. Livonijos ordinas prarado savo valdžią kuršių gyvenamose teritorijose ir, bijodamas žiemgalių keršto, apleido Duobės pilį. Vis dėlto verta pažymėti, kad dėl Duobės pilies lokalizacijos egzistuoja skirtingos hipotezės: yra versija, kad Duobės pilies reikėtų ieškoti Kurše, Vormsatų piliakalnyje (Kuldygos savivaldybė, Nikracės apylinkė), netoli kurio būta Duobės sodybos.

Mežakalno papėdėje rasti du svarbūs lobiai. Pirmasis buvo rastas 1869 m., gilinant griovį, kurio dugne, 45 cm gylyje, buvo rasta 1 260 radinių, o jų bendras svoris sudarė 120 kg. Šis lobis – vienas žymiausių

Baltijos regione. Lobį sudarė papuošalai, ginklai, buitiniai reikmenys ir kalvio įrankiai. Jis datuojamas V–VII a. ir laikomas auka, galimai paaukota po sėkmingo karo žygio ir pergalės mūšyje. Antrasis Kuokmuižos (Lyguotnių) lobis buvo rastas 1929 m. netoli nuo pirmojo ir jo bendras svoris buvo 16 kg. Lobį sudarė 130 sulaužytų ir sudegintų dirbinių (papuošalų, ginklų ir buitinių reikmenų).

Sparnų piliakalnis. Duobelės savivaldybės nuotr.

Sparnų piliakalnis (Sparnų kalnas)

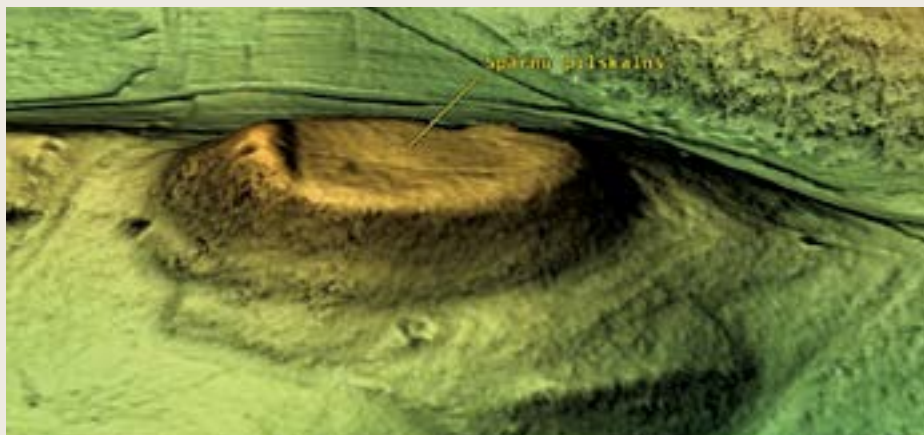
Vieta – Sparnų ežero rytinis krantas, Ylės apylinkė, Duobelės savivaldybė.

Sparnų piliakalnis (Sparnų kalnas) – Sparnenė – buvo žiemgalių žemė, paminėta 1254 m. Žiemgalos dalybų akte tarp Rygos arkivyskupo, Livonijos ordino ir Rygos kapitulos. Tarp jame išvardintų Žiemgalos žemių buvo paminėta ir Sparnenė (*Sparnene*). Atsižvelgdami į šalia esantį Sparnų ežerą, istorikai mano, kad ant jo kranto stovintis gerai įtvirtintas piliakalnis buvo dokumentuose paminėtos Sparnenės žemės centras.

Sparnų piliakalnis yra pailgos formos, orientuotas šiaurės ir pietvakarių kryptimi. Piliakalnis yra maždaug 30 m aukščio, pailgo ovalo formos su 2 m aukščio pylimu šiaurinėje pusėje. Piliakalnio šlaitai – labai

Sparnenės pilies rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

Sparņų piliakalnio 3D modelis,
www.latvijas-pilskalni.lv

statūs, kylantys beveik 45° kampu, kas žiemgalių piliakalniams labai reta. Toks statusas išlaikomas per visą 10 m šlaitų aukštį aplink visą piliakalnį. Piliakalnio aikštelės matmenys yra maždaug 30×40 m. Piliakalnis yra sutvarkytas ir nuo jo atsiveria vaizdas į Sparņų ežerą. Vakaruose nuo piliakalnio lokalizuojama senovės gyvenvietės vieta su 30–90 cm kultūrinio sluoksniu, kuriame randama gyvulių kaulų ir apdegusio molio tinko gabalų. Senovės gyvenvietė buvo įrengta kalvelėje prie ežero, šlaitai buvo charakteringai pastatinti, taip pat įrengtas pylimas, apsaugantis pietvakarinį gyvenvietės pakraštį. Piliakalnis buvo apgyvendintas IX–XIII a. Piliakalnio kultūrinis sluoksnis yra maždaug 1 m storio. Sparņų piliakalnyje ir jo aplinkoje rasta žiesta keramika, sidabrinė pasaginė segė, 2 sidabro lydiniai, bronzinis pakabukas ir t. t.

Babuotės piliakalnis (Kartuvių kalnas)

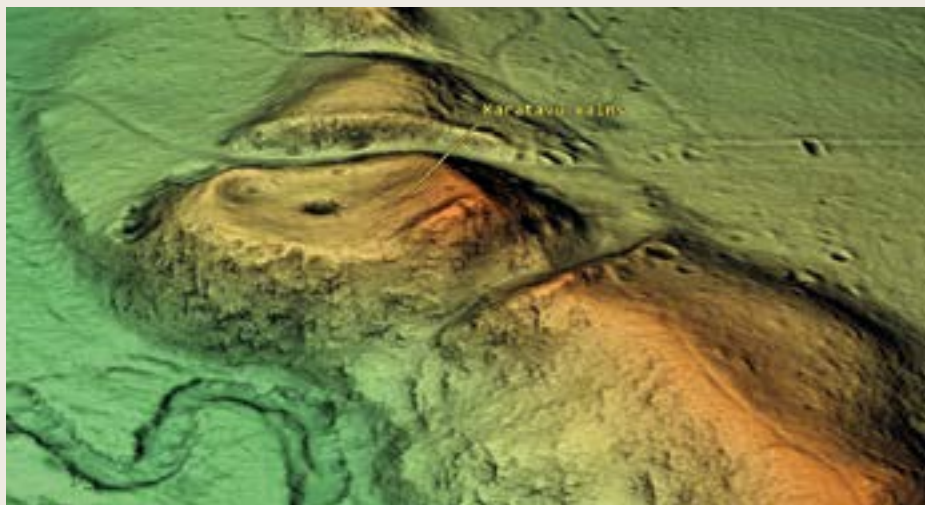
Vieta – prie Sparvų, Jaunpilio apylinkė, Jaunpilio savivaldybė.

Babuotės (*Baboten*) piliakalnis (Kartuvių kalnas) yra Jaunpilio savivaldybėje, Jaunpilio apylinkėje, prie Sparvų sodybos, ties Bikstųpūtės atšaka, 1 km į pietus nuo Jaunpilio dvaro. Piliakalnis įrengtas maždaug 100 m ilgio kalvos rago, vadinamame Kartuvių kalnu. Piliakalnis nuo likusio rago buvo atskirtas, iškasant gilų griovį ir panaudojant smėlį 7 m aukščio pylimui supilti piliakalnio pietiniame gale. Piliakalnio aikštelę iš visų pusių supa maždaug 1 m aukščio pylimas. Jos viduryje yra duobė – galimai šulinio vieta, kaip ir kituose žiemgalių piliakalniuose. Piliakalnyje rastas kultūrinis sluoksnis siekia maždaug 90 cm.

Babuotės pilis, sprendžiant iš 1272 m. žiemgalių žemių dalybų dokumentų, buvo atskiros apygardos (*provincia*) centras Duobės (Duobenės)

Kartuvių kalnas, www.latvijas-pilskalni.lv nuotr.

Kartuvu kalno 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

žemėje. Piliakalnis minimas Eiliuotojoje Livonijos kronikoje, 1279 m. įvykių Žiemgaloje kontekste. Prie Babuotės piliakalnio įvyko mūšis tarp Duobelės žiemgalių kariuomenės, kuriai vadovavo Nameisis, ir nuo jos bėgusių jungtinių Livonijos ordino brolių bei kuršių pajėgų, kurioms vadovavo Kuldygos fogtas Johanas Ochthenhauzenas.

Jaunpilis

Vieta – Jaunpilis, Jaunpilio savivaldybė.

Jaunpilis – buvusi Ordino Duobelės komtūrijos pilis, apylinkės centras. Pilies pastatymo laikas – nežinomas, pirmą kartą ji paminėta 1411 m. Ordino pilių sąrašė. Jaunpilis kartu su Jelgava, Duobele, Saldumi ir Skrunda sudarė gynybinę liniją, einančią nuo Lielupės iki Ventos, kuri saugojo Livonijos valstybę nuo lietuvių puldinėjimų.

Jaunpilis – tipiška vandens pilis, pastatyta ant nedidelio pusiasalio, kurį iš trijų pusių saugo malūno tvenkinys. Ketvirtoje pusėje, rytuo-

se, pilį saugojo dirbtinai iškastas gynybinis griovys, kuris vėliau, dvairo laikais, buvo užpildytas. Pilis yra netaisyklingo keturkampio formos. Prie jos, pietiniame kampe, XV a. buvo pastatytas didelis parakinių ginklų bokštas. Pilies korpusai buvo dviaukščiai su giliais rūšiais po jais. XVII a. rekonstrukcijos metu šiaurritinės gynybinės sienos išorinėje pusėje buvo pastatytas naujas gyvenamasis korpusas, nedidelis vartų bokštelis, taip pat – virtuvės priestatas prie šiaurvakarinės sienos. Pagrindiniai pilies vartai buvo pietvakarinėje sienoje. Pilis yra trapecijos formos su 40,5 m ir 29,6 m ilgio kraštinėmis. Apskritojo bokšto skersmuo siekia 11,5 m. Pilis statyta iš lauko riedulių, tačiau viršutinei mūrų daliai naudotos ir plytos.

Šiandien pilyje galima pernaktuoti, pavalgyti ir susipažinti su pilies ekspozicija bei jos istorija.

Jaunpilis. M. Pilecko nuotr.

Leidējas

UAB „Ex Arte“

Z. Sierakausko g. 15A–26, 03105 Vilnius

www.exarte.lt

Tiražas 2000 vnt.

Šis leidinys parengtas įgyvendinant projektą LLI-453 „Livonijos Kryžiuočių pėdsakais Vakarų Žiemgaloje“ (LLI-453, Traces of Crusades). Projektą finansuoja 2014–2020 m. Interreg V-A Latvijos ir Lietuvos programa.

Projektas siekia skatinti darnų kultūrinį turizmą ir didinti turizmo potencialą istorinėje Žiemgalos žemėje Latvijos ir Lietuvos pasienio regione ir suteikti unikalią galimybę keliauti kultūriniu maršrutu „Kryžiuočių pėdsakais“.

Visas projekto biudžetas – 838 tūkst. eurų. Iš jų – bendrasis Europos regioninės plėtros fondo finansavimas – 713 tūkst. eurų.

Už šio leidinio turinį atsako Gamtos paveldo fondas. Jokiomis aplinkybėmis negali būti laikoma, kad jis atspindi Europos Sąjungos nuomonę.

Interreg
Latvija-Lietuva

Europos regioninės plėtros fondas

ISBN 978-609-8010-50-3

9 786098 010503